

MASTERPLAN I KONCEPCJA ZAGOSPODAROWANIA PARKU GRABISZYŃSKIEGO WE WROCŁAWIU

ZAMAWIAJĄCY: ZARZĄD ZIELENI MIEJSKIEJ WE WROCŁAWIU
UL. TRZEBNICKA 33A
50 - 001 WROCŁAW

ADRES OBIEKTU: OSIEDLE GRABISZYNEK
REJON UL. GRABISZYŃSKIEJ, AL. HALLERA,
UL. OJCA BEZZYMA, UL. ŚLUSARSKIEJ i UL. ODKRYWCÓW
WE WROCŁAWIU

PROJEKTANCI: DR INŻ. ARCH. JUSTYNA RUBASZEK, upr. 160/01/DUW
- Kierownik zespołu
MGR INŻ. ARCH. JANUSZ PULIKOWSKI, upr. GP-KZ-7342/131/92
DR ELŻBIETA SZOPIŃSKA

WROCŁAW, LUTY 2017

SPIS TREŚCI

Część opisowa

1. Podstawa opracowania	3
2. Zakres opracowania	3
3. Opracowanie graficzne i zbiór materiałów	3
4. Materiały wyjściowe	4
5. Wielkość i podział terenu opracowania na obszary funkcjonalne	4
6. Studia i analizy	6
6.1. Aktualny stan zagospodarowania terenu (inwentaryzacja)	6
6.1.1. [1] Park Grabiszyński – dawne cmentarze część północna	6
6.1.2. [1] Park Grabiszyński – dawne cmentarze część środkowa	7
6.1.3. [1] Park Grabiszyński – dawne cmentarze część południowa	10
6.1.4. [2] Ścieżka Spacerowa Eugeniusza Romera	11
6.1.5. [3] Park Modernistyczny (Park Górka Skarbowców)	13
6.1.6. [4] Dawne Ogrodnictwo Miejskie	14
6.1.7. [5] Tereny spacerowe nad rzeką Ślężą	15
7. MASTERPLAN. Idea programowa.	17
7.1. Idea programowa	17
7.1.1. [1] Park Grabiszyński – dawne cmentarze część północna	19
7.1.2. [1] Park Grabiszyński – dawne cmentarze część środkowa	20
7.1.3. [1] Park Grabiszyński – dawne cmentarze część południowa	20
7.1.4. [2] Ścieżka Spacerowa Eugeniusza Romera	21
7.1.5. [3] Park Modernistyczny (Park Górka Skarbowców)	22
7.1.6. [4] Dawne Ogrodnictwo Miejskie	22
7.1.7. [5] Tereny spacerowe nad rzeką Ślężą	25
8. Koncepcja zagospodarowania terenu	27
8.1. Ogólne założenia projektowe	27
8.1.1. [1] Park Grabiszyński – dawne cmentarze część północna	29
8.1.2. [1] Park Grabiszyński – dawne cmentarze część środkowa	30
8.1.3. [1] Park Grabiszyński – dawne cmentarze część południowa	31
8.1.4. [2] Ścieżka Spacerowa Eugeniusza Romera	33
8.1.5. [3] Park Modernistyczny (Park Górka Skarbowców)	34
8.1.6. [4] Dawne Ogrodnictwo Miejskie	36
8.1.7. [5] Tereny spacerowe nad rzeką Ślężą	38
9. Podsumowanie	41
10. Załączniki	43
Załącznik nr 1 Inwentaryzacja ogólna zieleni (metodyka / tabela)	
Załącznik nr 2 Wykaz działek objętych opracowaniem	
Załącznik nr 3 Strefy ochrony konserwatorskiej	
Załącznik nr 4 Inspiracje do koncepcji zagospodarowania	
Załącznik nr 5 Wizualizacje i rysunki kolorowe	
Załącznik nr 6 Walory przyrodnicze terenu	

Część graficzna

- Rysunek 1.1 Inwentaryzacja ogólna terenu DAWNE CMENTARZE – CZĘŚĆ PÓŁNOCNA, ŚCIEŻKA EUGENIUSZA ROMERA – CZĘŚĆ PÓŁNOCNA
- Rysunek 1.2 Inwentaryzacja ogólna terenu TEREN DAWNEGO OGRODNICTWA MIEJSKIEGO, ŚCIEŻKA EUGENIUSZA ROMERA
- Rysunek 1.3 Inwentaryzacja ogólna terenu DAWNE CMENTARZE – CZĘŚĆ ŚRODKOWA, ŚCIEŻKA EUGENIUSZA ROMERA – CZĘŚĆ ŚRODKOWA
- Rysunek 1.4 Inwentaryzacja ogólna terenu DAWNE CMENTARZE – CZĘŚĆ POŁUDNIOWA, ŚCIEŻKA EUGENIUSZA ROMERA – CZĘŚĆ POŁUDNIOWA, TERENY SPACEROWE NAD RZEKĄ ŚLĘŻĄ
- Rysunek 1.5 Inwentaryzacja ogólna terenu MODERNISTYCZNY PARK OSIEDLOWY – CZĘŚĆ ZACHODNIA
- Rysunek 1.6 Inwentaryzacja ogólna terenu MODERNISTYCZNY PARK OSIEDLOWY – CZĘŚĆ WSCHODNIA
- Rysunek 1.7 Inwentaryzacja ogólna zieleni DAWNE CMENTARZE – CZĘŚĆ PÓŁNOCNA, ŚCIEŻKA EUGENIUSZA ROMERA – CZĘŚĆ PÓŁNOCNA
- Rysunek 1.8 Inwentaryzacja ogólna zieleni TEREN DAWNEGO OGRODNICTWA MIEJSKIEGO, ŚCIEŻKA EUGENIUSZA ROMERA
- Rysunek 1.9 Inwentaryzacja ogólna zieleni DAWNE CMENTARZE – CZĘŚĆ ŚRODKOWA, ŚCIEŻKA EUGENIUSZA ROMERA – CZĘŚĆ ŚRODKOWA
- Rysunek 1.10 Inwentaryzacja ogólna zieleni DAWNE CMENTARZE – CZĘŚĆ POŁUDNIOWA, ŚCIEŻKA EUGENIUSZA ROMERA – CZĘŚĆ POŁUDNIOWA, TERENY SPACEROWE NAD RZEKĄ ŚLĘŻĄ
- Rysunek 1.11 Inwentaryzacja ogólna zieleni MODERNISTYCZNY PARK OSIEDLOWY – CZĘŚĆ ZACHODNIA
- Rysunek 1.12 Inwentaryzacja ogólna zieleni MODERNISTYCZNY PARK OSIEDLOWY – CZĘŚĆ WSCHODNIA
- Rysunek 2.1÷2.9 Masterplan. Park Grabiszyński i tereny spacerowe nad rzeką Ślężą.
- Rysunek 3.1 Koncepcja zagospodarowania terenu DAWNE CMENTARZE – CZĘŚĆ PÓŁNOCNA, ŚCIEŻKA EUGENIUSZA ROMERA – CZĘŚĆ PÓŁNOCNA
- Rysunek 3.2-1 Koncepcja zagospodarowania terenu TEREN DAWNEGO OGRODNICTWA MIEJSKIEGO – wariant 1, ŚCIEŻKA EUGENIUSZA ROMERA
- Rysunek 3.2-2 Koncepcja zagospodarowania terenu TEREN DAWNEGO OGRODNICTWA MIEJSKIEGO – wariant 2, ŚCIEŻKA EUGENIUSZA ROMERA
- Rysunek 3.3 Koncepcja zagospodarowania terenu DAWNE CMENTARZE – CZĘŚĆ ŚRODKOWA, ŚCIEŻKA EUGENIUSZA ROMERA – CZĘŚĆ ŚRODKOWA
- Rysunek 3.4 Koncepcja zagospodarowania terenu DAWNE CMENTARZE – CZĘŚĆ POŁUDNIOWA, ŚCIEŻKA EUGENIUSZA ROMERA – CZĘŚĆ POŁUDNIOWA, TERENY SPACEROWE NAD RZEKĄ ŚLĘŻĄ
- Rysunek 3.5 Koncepcja zagospodarowania terenu MODERNISTYCZNY PARK OSIEDLOWY – CZĘŚĆ ZACHODNIA
- Rysunek 3.6 Koncepcja zagospodarowania terenu MODERNISTYCZNY PARK OSIEDLOWY – CZĘŚĆ WSCHODNIA
- Rysunek 3.7-1 Koncepcja zagospodarowania terenu EKO PARK – wariant 1
- Rysunek 3.7-2 Koncepcja zagospodarowania terenu EKO PARK – wariant 2
- Rysunek 4.1. Inwentaryzacja ogólna zagospodarowania terenu (obszary funkcjonalne)
- Rysunek 4.2. Koncepcja zagospodarowania terenu (obszary funkcjonalne)

1. Podstawa opracowania

Podstawą opracowania dokumentacji „Masterplan i Koncepcja zagospodarowania Parku Grabiszyńskiego we Wrocławiu” jest umowa o dzieło o numerze DAP-214-186/16 z dnia 25.10.2016.

2. Zakres opracowania

Zakres opracowania obejmował wykonanie interdyscyplinarnych studiów i analiz terenu objętego opracowaniem i jego otoczenia. Celem studiów była identyfikacja cech charakterystycznych kompozycji przestrzennej, form zagospodarowania i funkcji terenów. Zakres analizowanych danych wyjściowych obejmował ocenę aktualnego stanu zagospodarowania terenu z uwzględnieniem podziału projektowanego obszaru na kilka integralnych części, nazwanych na potrzeby opracowania obszarami funkcjonalno-przestrzennymi. Podstawą przyjętego podziału była geneza, czas powstania i funkcja, jaką dany obszar pełnił i pełni. W ocenie każdego obszaru uwzględniono elementy ukształtowania terenu, układu komunikacyjnego, zieleń, elementy układu wodnego oraz elementy wyposażenia (rodzaj, zróżnicowanie, dostosowanie do pełnionych funkcji). Ocena obejmowała analizę danych ilościowych i jakościowych. Odrębną częścią studiów była analiza materiałów archiwalnych pod kątem oceny stopnia zachowania historycznych elementów zagospodarowania i ich kompozycji. Istotną częścią przeprowadzonych badań było również rozpoznanie podstawowych problemów związanych z użytkowaniem, eksploatacją i utrzymaniem obiektu.

Uzyskane wyniki studiów i analiz pozwoliły na określenia wytycznych projektowych, w zakresie dalszego kształtowania i rozwoju poszczególnych części Parku Grabiszyńskiego i terenów spacerowych nad rzeką Ślężą. Zakres proponowanych rozwiązań uwzględniał ochronę istniejących, najcenniejszych, historycznych elementów zagospodarowania, rewaloryzację i odtworzenie utraconych walorów oraz wprowadzenie nowych elementów, z uwzględnieniem specyficznego charakteru i funkcji miejsca. Merytoryczny zakres proponowanych założeń projektowych uwzględniał również realizację wytycznych ujętych w MPZP oraz przedstawionych przez Zamawiającego.

3. Opracowanie graficzne i zbiór materiałów

Opracowanie graficzne i skład dokumentacji:

mgr inż. Anna Gizowska – architektura krajobrazu

Opracowanie graficzne:

mgr inż. arch. Jakub Pulikowski – architektura

mgr inż. arch. Adam Zieliński – architektura

inż. Angelika Hluchnik – arch. krajobrazu

inż. Sandra Kern – arch. krajobrazu

Zbiór materiałów: mgr inż. Katarzyna Kucharzyszyn – architektura krajobrazu, mgr

inż. Martyna Sikora – architektura krajobrazu, mgr inż. Rita Pulikowska – zieleń,

mgr inż. Robert Sobolewski – zieleń,

4. Materiały wyjściowe

- Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Wrocławia, 2010.
- Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego dla obszarów objętych opracowaniem – plan nr 333 Park Grabiszyński, Uchwała nr XLIII/1339/09 oraz plan nr 317 Grabiszynek Południe, Uchwała nr XXIV/884/08.
- Mapa zasadnicza do celów opiniodawczych 1:1000.
- Bińkowska I. Studium urbanistyczno-historyczne parku osiedla Grabiszynek we Wrocławiu. Wrocław 2004.
- Bińkowska I., Hryniewicz A. ZAŁOŻENIA PROJEKTOWE W ZAKRESIE OCHRONY WARTOŚCI HISTORYCZNYCH ORAZ KSZTAŁTOWANIA ZIELENI NA TERENIE PARKU GRABISZYŃSKIEGO WE WROCŁAWIU (ETAP 1 TEREN DAWNYCH CMENTARZY); grudzień 2015.
- Burak M., Okólska H. CMENTARZE DAWNEGO WROCŁAWIA, Wrocław 2007.
- Szopińska E. OPERAT DENDROLOGICZNY PARK GRABISZYŃSKI WE WROCŁAWIU, TEREN DAWNYCH CMENTARZY. (część 1 historyczne aleje, szpalery, układy liniowe); marzec – kwiecień 2016.
- Wytyczne urbanistyczne do koncepcji zagospodarowania terenu, BRW 2016.
- Przegląd techniczny obiektów budowlanych znajdujących się na terenie dawnego ogrodnictwa cmentarnego (w zasobach Inwestora).
- USTAWA z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2004 Nr 92 poz. 880).
- USTAWA z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2003 Nr 162 poz. 1568).
- Zestawienia i rejestry opracowane przez Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków (Rejestr zabytków miasta Wrocławia; Obszary ewidencyjne i rejestrowe; Gminna Ewidencja Zabytków Miasta Wrocławia).
- Wytyczne Zamawiającego (Zarząd Zieleni Miejskiej we Wrocławiu).
- Wytyczne określone w formie ustnej w ramach konsultacji przez: Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków (z wyłączeniem obiektów kubaturowych), Wrocławskie Inwestycje, Wydział Inżynierii Miejskiej, Zarząd Dróg i Utrzymania Miasta, Oficera Rowerowego we Wrocławiu.
- Uchwała Rady Miejskiej Wrocławia nr LXXI/454/93 z dnia 9 października 1993 w sprawie nazw parków i terenów leśnych istniejących we Wrocławiu
- Literatura przedmiotu

5. Wielkość terenu i podział na obszary funkcjonalne

Teren objęty opracowaniem obejmuje powierzchnię ok. 80 ha (z uwzględnieniem działek prywatnych; z wyłączeniem działek prywatnych 78,4001 ha). Pomimo powiązań przestrzennych teren objęty opracowaniem podzielić można na kilka odrębnych części, zróżnicowanych pod względem form zagospodarowania, aktualnie pełnionych funkcji oraz genezy powstania. Z uwagi na specyficzny charakter poszczególnych obszarów, ich wartość historyczną, oraz potrzebę zachowania i podkreślenia odrębności tych terenów w Masterplanie oraz koncepcjach projektowych przyjęto podział na 5 obszarów funkcjonalno-przestrzennych (Rysunek nr 2.1). W uzasadnionych przypadkach w obrębie wyróżnionych obszarów przyjęto dodatkowy podział na mniejsze części–strefy.

[1] Park Grabiszyński

Dawne cmentarze część północna

Dawne cmentarze część środkowa

Dawne cmentarze część południowa

[2] Ścieżka Spacerowa Eugeniusza Romera

[3] Park Modernistyczny (Park „Górka Skarbowców”)

[4] Dawne Ogrodnictwo Miejskie

[5] Tereny spacerowe nad rzeką Ślężą

Wzgórze z cmentarzem Żołnierzy Polskich (część zachodnia)

Pole golfowe (część zachodnia)

Ogrody działkowe i tereny nadrzeczne (część wschodnia)

Ochrona konserwatorska (Załącznik nr 3)

Obszary wpisane do Rejestru zabytków miasta Wrocławia: Dawne cmentarze część północna, Dawne cmentarze część środkowa (pod numerem A/2634/424/Wm w 1983 roku jako tzw. Park Grabiszyński), Park Modernistyczny (pod numerem 570/A/05 w 2005 roku i nazwą park "Górka Skarbowców");

Obszary i obiekty w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Wrocławia: Dawne cmentarze część południowa, Ścieżka Spacerowa Eugeniusza Romera (bez odcinka południowego), Dawne Ogrodnictwo Miejskie wraz z budynkiem dawnego biura, wzgórze z Cmentarzem Żołnierzy Polskich. Uwaga: wymienione obszary wchodzi w skład: historycznego układu urbanistycznego osiedla Grabiszynek wraz z Cmentarzem i Parkiem Grabiszyńskim we Wrocławiu

Twórcami historycznych terenów objętych opracowaniem byli wybitni wrocławscy architekci, architekci krajobrazu i ogrodnicy z XIX i XX wieku. Część północna (najstarsza) została zaprojektowana w 1867 r. przez Carla Johanna Zimmermanna, a następnie, ok. 1900 r., przekształcona przez ogrodnika miejskiego Hugona Richtera. Część środkowa z 1916 r. wraz z Cmentarzem Żołnierzy Włoskich była dziełem ogrodnika Johannesera Erbege. Park modernistyczny, nazwany Parkiem Górka Skarbowców, został zaprojektowany przez architekta krajobrazu Franza Hahnela. Jak stwierdzają A. Hryniewicz i I. Bińkowska „udokumentowane zaangażowanie wszystkich wymienionych artystów pozwala traktować Park Grabiszyński jako jedno z najciekawszych modernistycznych założeń wrocławskich” (Hryniewicz, Bińkowska, 2015).

6. Studia i analizy

6.1. Aktualny stan zagospodarowania terenu (inwentaryzacja)

6.1.1. [1] Park Grabiszyński – dawne cmentarze część północna

▪ Układ komunikacyjny

Istniejący układ komunikacyjny jest częściowo pozostałością historycznego układu cmentarnego. Na fragmentach stanowi efekt wydeptanych przez użytkowników terenu przejść (zwłaszcza w części północnej i północno-zachodniej – okolice placu zabaw). Brak czytelnych wejść i ich hierarchizacji.

Stan ścieżek w tej części Parku Grabiszyńskiego jest średni (na fragmentach zły). Część ścieżek posiada obrzeża betonowe (półokrągłe), część ścieżek obrzeża kamienne (z piaskowca - ścieżka centralna przebiegająca w kierunku pn-pd). Przeważają ścieżki o nawierzchni gruntowej, niektóre o nawierzchni mineralnej z kruszywa kamiennego.

▪ Elementy małej architektury i wyposażenia

Elementy o wartości historycznej

- dawne ujęcie wody w formie misy z piaskowca na podwyższeniu (do renowacji zarówno misa jak i postument). Element do wykorzystania w nowej koncepcji zagospodarowania jako fontanna.
- studnia, obecnie zasypana ze zniszczoną pokrywą – kręgiem kamiennym. Pokrywa studni do wymiany.

Elementy współczesne

- ławki parkowe o konstrukcji żeliwnej z siedziskiem drewnianym.
- kosze na śmieci stalowe z elementami konstrukcyjnymi z żeliwa
- elementy placu zabaw (dla dzieci młodszych), ogrodzenie metalowe (rama i słupki stalowe, pręty wyprofilowane, ogrodzenie ocynkowane malowane proszkowo na kolor zielony).

Stan techniczny elementów placu zabaw i ogrodzenia - dobry, stan ławek – średni.
Uwaga: na niektórych ławkach i koszach na śmieci widoczne ślady dewastacji – graffiti.

▪ Układ elementów wodnych

Rów melioracyjny wzdłuż południowej granicy terenu.

Od strony ścieżki E. Romera istniejący na rowie przepust bez przyczółków z metalową kratą (krata do odnowienia, przepust do remontu).

▪ Oświetlenie

Brak

▪ Zieleń (Załącznik nr 1)

Dominujący nieregularny układ drzew. Kompozycja przestrzenna zieleni swobodna. Liniowe układy drzew tylko na fragmentach terenu, częściowo zachowane. Geometryczne formy kompozycji w strefach wejściowych w formie niewielkich współczesnych rabat. Charakterystyczne, wyróżniające się w kompozycji przestrzennej grupy zimozielonych drzew i krzewów. Warstwa krzewów w postaci nieregularnie rozmieszczonych grup. Krzewy silnie strzyżone (zniekształcone naturalne pokroje, niska wartość estetyczna i dekoracyjna). Punktowo formy płaczące drzew. Geometryczny podział przestrzeni czytelny, podporządkowany układowi komunikacyjnemu. Strefy wejściowe bez wyraźnej kompozycji i cech reprezentacyjnych. Zatarła i zniekształcona kompozycja zieleni w otoczeniu placu zabaw (narożnik północno-zachodni), liczne ubytki w drzewostanie odsłoniły widok na zabudowę od strony ulicy Grabiszyńskiej.

W składzie gatunkowym charakterystyczne gatunki z grupy zimozielonych drzew i krzewów: daglezja zielona również w odmianie sinej (*Pseudotsuga menziesii*, *Pseudotsuga menziesii* f. *glauca*), choina kanadyjska (*Tsuga canadensis*), sosna wejmutka (*Pinus strobus*) i świerk pospolity (*Picea abies*), żywotniki i cyprysiki; wśród krzewów stare grupy cisów pospolitych (*Taxus baccata*), pojedyncze różaneczniki (*Rhododendron* sp.), również młode okazy, ponadto krzewuszką (*Weigela florida*), śnieguliczka (*Symphoricarpos albus*) i lilaki (*Syringa vulgaris*). Z form liściastych swobodnie rozmieszczone stare okazy dębów szypułkowych (*Quercus robur*), ponadto: jesiony wyniosłe (*Fraxinus excelsior*), klony pospolite (*Acer platanoides*), jawory (*Acer pseudoplatanus*), lipy drobnolistne (*Tilia cordata*) oraz graby pospolite (*Carpinus betulus*), częściowo liniowo. Punktowo osobliwe i okazałe gatunki drzew: iglicznia trójcierniowa (*Gleditsia triacanthos*), jarzab brekinia (*Sorbus torminalis*).

6.1.2. [1] Park Grabiszyński – dawne cmentarze część środkowa

▪ Układ komunikacyjny

Strefa wejściowa od strony ul. Grabiszyńskiej: częściowo zachowany dawny układ ścieżek, wjazdów i wejść. Zróżnicowana nawierzchnia (historyczna kostka granitowa na drodze wjazdowej, wokół budynków chodnikowe płyty betonowe oraz nawierzchnia gruntowa. Strefa przed budynkiem mieszczącym salę restauracyjną oraz pomieszczenia firmy Zieleń (ul. Grabiszyńska 333) pełni rolę parkingu, wykorzystywanego głównie przez odwiedzających czynny cmentarz po przeciwnej stronie ulicy Grabiszyńskiej. Teren silnie zdegradowany. Brak zachowanego pierwotnego symetrycznego układu wjazdów od ulicy Grabiszyńskiej; duża degradacja przestrzeni.

Strefa środkowa: czytelny w kompozycji przestrzennej historyczny geometryczny układ ścieżek. Najważniejszymi zachowanymi historycznymi elementami układu komunikacyjnego tej części parku są: obwodowa aleja lipowa oraz ścieżka prowadząca od wejścia przy ul. Grabiszyńskiej do Pomnika Wspólnej Pamięci

(pierwotnie ścieżka kończyła się przed obiektem nieistniejącego dziś krematorium proj. Richarda Konwiarza).

Część ścieżek historycznych uległa zatarciu, nie istnieją place w formie rond na skrzyżowaniach ścieżek. Wykonane badania terenowe wskazują na możliwość odtworzenia ich historycznego układu (brak kolizji z drzewostanem). Rodzaje nawierzchni: Kostka granitowa występuje na ścieżce osiowej biegnącej do Pomnika Wspólnej Pamięci (stan techniczny nawierzchni dobry, ten fragment parku jako jedyny został poddany kompleksowej rewaloryzacji). Równoległe do ścieżki wejściowej dwie najbliższe niej położone ścieżki wykonane były w nawierzchni z kostki granitowej (historyczna kostka zachowała się tylko na fragmentach). Pozostałe ścieżki posiadają nawierzchnię gruntową.

Bardzo zła jakość nawierzchni w tej części parku powoduje silne rozdeptywanie terenu i niszczenie go przez użytkowników.

▪ **Obiekty budowlane, elementy małej architektury i wyposażenia**

Obiekty budowlane

W strefie wejściowej (al. Gen. Hallera 290) znajduje się budynek mieszczący pomieszczenia firmy PPHU Zieleń (dawne MPZ Sp. z o. o.) oraz salę restauracyjną na wynajem (organizacja styp).

Elementy o wartości historycznej

W strefie wejściowej znajdują się filary historycznej bramy parkowej (murowane i otynkowane z czapami z piaskowca). Filary bramy wymagają prac remontowych.

W części środkowej znajdują się dawne ujęcia wody – studnie cmentarne o misach z piaskowca na rzucie kwadratu (13 szt.), o misach w formie wielokąta na podwyższeniu (1 szt.), o misach murowanych (1 szt.). Wszystkie znajdują się w bardzo złym stanie technicznym – wymagają remontu lub całkowitej rekonstrukcji.

UWAGA: Na etapie sporządzania dokumentacji projektowej (PFU, projekt budowlany i wykonawczy) należy sprawdzić stan techniczny historycznej sieci wodociągowo-kanalizacyjnej.

W części południowo-zachodniej znajduje się Cmentarz Żołnierzy Włoskich ogrodzony stalowym ogrodzeniem z czasów współczesnych – prawdopodobnie z lat 60 XX w.). Ogrodzenie cmentarza do zachowania i renowacji.

Elementy współczesne

Na osi historycznego wejścia od strony ul. Grabiszyńskiej, w miejscu lokalizacji nieistniejącego krematorium, znajduje się Pomnik Wspólnej Pamięci projektu Profesora Alojzego Gryta.

Na fragmentach terenu występują ogrodzenia (metalowe oraz betonowe). Ogrodzenie metalowe otacza Cmentarz Żołnierzy Włoskich oraz fragment na przedłużeniu cmentarza w kierunku wschodnim. Ten ostatni odcinek ogrodzenia metalowego wraz z słupami betonowymi oraz ogrodzenie betonowe panelowe do likwidacji.

Brak w tej części parku ławek, nieliczne kosze na śmieci.

▪ Oświetlenie

Latarnie parkowe znajdują się na fragmencie ścieżki obwodowej (aleja lipowa) – tylko w części zachodniej terenu, oraz wzdłuż ścieżki prowadzącej od wejścia przy ul. Grabiszyńskiej do Pomnika Wspólnej Pamięci.

▪ Zieleń (Załącznik nr 1)

Kompozycja przestrzenna zieleni silnie podporządkowana geometrycznej formie ścieżek (dawny kwaterowy podział terenu). Elementem wyróżniającym strukturę przestrzenną zieleni tej części parku są liniowe układy drzew, czytelne i dobrze zachowane, często wydzielające małe fragmenty terenu – pozostałości dawnych kwater. Do najcenniejszych należy unikatowa w swojej formie aleja dwurzędowa drzew, utworzona z wielopniowych okazów drzew (tzw. bukiety lip). Cechą swoistą kompozycji są również symetryczne układy dwóch drzew (zimozielonych lub liściastych), tworzące ramy widokowe podkreślające osiowy charakter ścieżek oraz liniowe układy drzew wokół kolistych placów (obecnie nieczytelne i zniekształcone). W kompozycji strefy widoczne niewielkie powierzchnie otwartych przestrzeni, które powstały na skutek usuniętych drzew (często połamanych po burzach). Charakterystyczna otwarta polana o geometrycznym kształcie (na rzucie prostokąta) wokół Pomnika Wspólnej Pamięci, ulega częściowej degradacji na skutek wprowadzania drzew i krzewów. W warstwie krzewów charakterystyczne pojedyncze okazy starych krzewów rozmieszczone swobodnie w części centralnej strefy. Czytelność kompozycji przestrzennej zieleni nieco zatarta z uwagi na nieregularnie rozmieszczone formy samosiewów krzewów, często o zniekształconych pokrojach (skutki niewłaściwej pielęgnacji). Granicę północną, wschodnią i południową podkreśla liniowy układ zimozielonych drzew, obecnie silnie zredukowanych z uwagi na zły stan sanitarny – cecha swoista części środkowej dawnych cmentarzy.

Skład gatunkowy zróżnicowany, w grupie zimozielonych drzew, świerki pospolite (*Picea abies*), daglezie zielone (*Pseudotsuga menziesii*), żywotniki olbrzymie (*Thuja plicata*) i zachodnie (*Thuja occidentalis*), sosny czarne (*Pinus nigra*), sosny wejmutki (*Pinus strobus*) i cisy pospolite (*Taxus baccata*). W grupie okrytozalążkowych dominują lipy (m.in. lipa szerokolistna - *Tilia platyphyllos*, drobnolistna - *Tilia cordata*, krymska - *Tilia euchlora*, srebrzysta - *Tilia tomentosa*, również w odmianach) oraz graby pospolite (*Carpinus betulus*), ponadto w składzie buk pospolity (*Fagus sylvatica*), klon pospolity (*Acer platanooides*), jawor (*Acer*

pseudoplatanus), brzoza brodawkowata (*Betula pendula*). W warstwie krzewów dominują stare okazy leszczyny pospolitej (*Corylus avellana*, *Corylus avellana* 'Fuscorubra') oraz samosiewy bzu czarnego (*Sambucus nigra*). Cechą wyróżniającą sektor są rozległe powierzchnie pokryte przez bluszcz pospolity (*Hedera helix*) i trzmielinę Fortune'a (*Euonymus fortunei*, *Euonymus fortunei* var. *radicans*), często pnące się po pniach drzew.

6.1.3. [1] Park Grabiszyński – dawne cmentarze część południowa

▪ Układ komunikacyjny

W tej części parku geometryczny układ ścieżek występuje tylko na wybranych fragmentach (głównie część północno-zachodnią). W części wschodniej ścieżki gruntowe, wydeptane przez użytkowników, tworzą układ swobodny. Ich miękka linia podporządkowana jest częściowo istniejącej roślinności.

Z uwagi na brak pochówków w tej części parku oraz nieco odmienną od części północnej i środkowej kompozycję przestrzenną, możliwe jest wprowadzenie bardziej swobodnej kompozycji ścieżek, uzasadnionej naturalnym układem zieleni (głównie w części wschodniej).

▪ Elementy małej architektury i wyposażenia

Elementy historyczne

Pozostałości kamiennego postumentu - obelisku (część wschodnia obszaru).

Miejsce osłonięte grupą samosiewów (teren nieprzyjazny dla użytkowników).

Elementy współczesne

- ławki o konstrukcji żeliwnej z siedziskiem drewnianym
- kosze na śmieci (stalowe)
- plac zabaw dla dzieci młodszych (elementy zabawowe drewniane – stan dobry i średni, niezbędna przebudowa ze względów na rozbudowę całej strefy, istniejące elementy do przeniesienia poza teren parku)
- siłownia – stan urządzeń dobry. Urządzenia do przeniesienia poza teren parku z uwagi na rozbudowę całej strefy.
- ścieżka zdrowia – elementy drewniane, stan techniczny średni i dobry, niezbędna przebudowa ze względów na rozbudowę całej strefy i kompozycję oraz budowę nowej nawierzchni mineralnej pod urządzeniami. Elementy do wymiany lub ponownego montażu po wykonaniu prac konserwacyjnych.
- tor przeszkód dla psów z ogrodzeniem z siatki – stan urządzeń dobry, ogrodzenie do likwidacji, urządzenia do przeniesienia po wykonaniu prac konserwacyjnych.
- rabata dla trzmieli i domek dla owadów – do przeniesienia do części biocenotycznej – do przeniesienia.

▪ Oświetlenie

Brak.

▪ Zieleń (Załącznik nr 1)

Obecnie dominuje swobodna kompozycja zieleni, w postaci nierównomiernie rozmieszczonych powierzchni pokrytych przez zieleń wysoką (głównie formy liściaste). Zimozielone układy drzew w formie pasm lub szpalerów, wzdłuż granicy południowej sektora oraz wzdłuż ścieżek parkowych (część północno-zachodnia). Kompozycję przestrzenną strefy wyróżnia rozległa otwarta przestrzeń (polana), z punktowo rozmieszczonymi pojedynczymi okazami drzew. W części wschodniej strefy niewielkie grupy drzewostanów o rozbudowanej strukturze warstwowej, na fragmentach z dużą liczbą samosiewów młodych drzew (kompozycja pierwotna zatarta). Pomiedzy grupami drzewostanów niewielkie polany (w formie wnętrza), niekiedy otoczone tylko krzewami. W części południowej strefy, czytelna w kompozycji przestrzennej aleja dwurzędowa form wielopniowych drzew, o wysokich walorach plastycznych i dekoracyjnych.

W składzie gatunkowym rodzime gatunki drzew: dęby szypułkowe (*Quercus robur*), klony pospolite (*Acer platanoides*) i jawory (*Acer pseudoplatanus*), okazały buk pospolity - *Fagus sylvatica* (Pomnik Przyrody), brzoza brodawkowata (*Betula pendula*), jesion wyniosły (*Fraxinus excelsior*), wiąz szypułkowy (*Ulmus laevis*), topola osika - *Populus tremula* (samosiewy), z grupy nagozależkowych świerk pospolity (*Picea abies*), ponadto wśród krzewów głogi (często stare formy pienne), dzika róża (*Rosa canina*), śliwa tarnina (*Prunus spinosa*) i jeżyny (*Rubus sp.*). Wśród gatunków obcego pochodzenia: daglezie zielone (*Pseudotsuga menziesii*), również w formach o sinych igłach, żywotniki (*Thuja sp.*), sosny czarne (*Pinus nigra*), wśród krzewów derenie (młode nasadzenia), wiśnia wonna (*Prunus mahaleb*) i inne.

6.1.4. [2] Ścieżka Spacerowa Eugeniusza Romera

▪ Układ komunikacyjny

Ścieżka spacerowa Eugeniusza Romera to trakt spacerowy otoczony zielenią wysoką, przebiegający w układzie północ-południe, łączący tereny nad rzeką Ślężą i osiedle Oporów (poprzez jaz na rzece Ślęży) z ul. Hallera. Ścieżka w części północnej ma regularny przebieg, w południowej układ bardziej swobodny. Dominująca centralnie usytuowana ścieżka spacerowa, o nawierzchni gruntowej bez obrzeży. Granice ścieżki nieczytelne, silnie zniszczona struktura gleby w otoczeniu drzew na całej długości ścieżki. Geometryczny (prostokątny i półokrągły) kształt dawnych placów przylegających do ścieżki uległ zatartciu. W bezpośrednim otoczeniu ścieżki występują jedynie niewielkie powierzchnie otwartej przestrzeni. W części południowo-wschodniej słabo zachowane, bez wyraźnych ram, ślady bocznych ścieżek spacerowych.

Strefa wejściowa od strony al. Gen. Hallera (jedna z głównych stref wejściowych do parku) bez wyraźnych cech reprezentacyjnych i kompozycyjnych.

▪ Układ wodny

W części południowej obszaru ciek Grabiszynka przebiegający równolegle do trasy spacerowej. Ciek otaczają strome skarpy ziemne częściowo tylko pokryte zielenią, w sąsiedztwie przepustów częściowo wybetonowane. Regularna forma linii brzegowej i skarpy ziemnych stanowi cechę charakterystyczną Grabiszynki na całej długości jej przebiegu. W części południowej ciek znajduje swoje ujście do rzeki Ślęzy.

Elementy o wartości historycznej

- przyczółki przepustów

▪ Elementy małej architektury i wyposażenia

Elementy o wartości historycznej

Brak.

Elementy współczesne

– ławki o konstrukcji żeliwnej z siedziskiem drewnianym
– kosze na śmieci (stalowe)
– plac zabaw dla dzieci młodszych (elementy zabawowe drewniane – stan dobry,
– betonowe i kamienne słupy ograniczające wjazd od strony Al. Hallera i od strony Parku Modernistycznego – elementy zróżnicowane, stylistycznie nie związanych z historycznym charakterem i kompozycją obszaru.

▪ Oświetlenie

Brak.

▪ Zieleń (Załącznik nr 1)

Charakterystyczny pasmowy układ przestrzenny zieleni. Kompozycja zieleni swobodna, nieregularnie rozmieszczone po obu stronach ścieżki stare okazy drzew (cecha charakterystyczna). Niewielkie otwarte przestrzenie, czytelne w kompozycji, stanowią pozostałość dawnych placów wypoczynkowych. Dominująca w części południowej i północnej grupa form liściastych.

W składzie dominują rodzime gatunki drzew: dąb szypułkowy (*Quercus robur*), lipa drobnolistna (*Tilia cordata*), grab pospolity (*Carpinus betulus*), buk pospolity (*Fagus sylvatica*), w części południowej w sąsiedztwie rzeki wiąz szypułkowy (*Ulmus laevis*) i topola biała (*Populus alba*); z grupy nagozalążkowych świerk pospolity (*Picea abies*), obecnie grupy z licznymi ubytkami. Na fragmentach w runie bluszcz pospolity (*Hedera helix*). Charakterystyczny podział drzewostanów na grupy z wyraźną dominacją jednego gatunku.

▪ Inne elementy zagospodarowania o wartości historycznej

Charakterystyczna swobodna kompozycja zieleni z dominującą warstwą drzew. Niewielkie otwarte przestrzenie w formie placów do odtworzenia.

6.1.5. [3] Park Modernistyczny (Park Górka Skarbowców)

▪ Układ komunikacyjny

Główna ścieżka spacerowa o charakterze promenady obwodowej, okalającej centralnie usytuowane otwarte przestrzenie (polany - charakterystyczny element kompozycji przestrzennej obszaru). Ścieżki o nawierzchni gruntowej bez obrzeży – silne rozdeptywanie terenu, na całej długości ścieżek, szczególnie w miejscach skrzyżowań. Poprzeczne połączenia ścieżek obwodowych o nawierzchni gruntowej, częściowo o przebiegu historycznym.

▪ Układ wodny

W części północnej równoległe do ścieżki obwodowej przebiega ciek Grabiszynka. Ciek otoczony jest stromymi skarpami o równym, geometrycznym kształcie, na fragmentach pokryty przez rośliny okrywowe z nielicznymi grupami drzew (Olsze czarne), szczególnie w strefie wschodniej Parku. W strefie zachodniej brzegi zniekształcone na skutek odkładanego namułu wydobywanego w czasie oczyszczania cieku. Jakość płynącej wody już w ocenie wizualnej wskazuje na silne zanieczyszczenie ! (obniżenie walorów estetycznych parku).

UWAGA: W planowanych pracach rewaloryzacyjnych konieczne jest uwzględnienie likwidacji źródła zanieczyszczeń cieku.

▪ Elementy małej architektury i wyposażenia

Elementy o wartości historycznej

Brak

Elementy współczesne

- ławki o konstrukcji żeliwnej z siedziskiem drewnianym
- kosze na śmieci (stalowe)
- urządzenia ścieżki zdrowia w bezpośrednim sąsiedztwie górki saneczkowej (stan techniczny zły, brak odpowiedniej nawierzchni pod urządzeniami).

▪ Oświetlenie

Brak.

▪ Zieleń (Załącznik nr 1)

Charakterystyczny liniowy kształt parku. W kompozycji przestrzennej wyraźny podział na dwie części zachodnią i wschodnią. Podział oparty o siatkę ulic: Odkrywców, Ojca Beyzyma i Raclawicką. Charakterystyczną cechą kompozycji zieleni są rozległe otwarte przestrzenie, polany usytuowane centralnie w każdej części, otoczone z dwóch stron gęstym drzewostanem. Swobodna kompozycja zieleni wysokiej z nieregularnie rozmieszczonymi starymi okazami drzew. Nieliczne grupy krzewów punktowo rozmieszczone na obrzeżach drzewostanów, szczególnie w części wschodniej parku. Leśny charakter drzewostanu. Słabo rozwinięta

warstwa runa. Charakterystyczne grupy roślin zimozielonych w otoczeniu dawnej górki saneczkowej (zbocza górki).

W składzie gatunkowym dominują drzewa rodzime, tworzące zespoły leśne, charakterystyczne dla terenów Śląska (pierwotne założenie projektowe). Czytelne zróżnicowanie drzewostanów na grupy z dominującym grabem pospolitym (*Carpinus betulus*), lipą drobnolistną (*Tilia cordata*) i dębem szypułkowym (*Quercus robur*) - GRAD; z dominującym bukiem pospolitym (*Fagus sylvatica*) - BUCZYNA; z dominującym dębem szypułkowym (*Quercus robur*), klonem pospolitym (*Acer platanoides*) - DĄBROWA; nad ciekiem charakterystyczne grupy olsz czarnych (*Alnus glutinosa*), pojedyncze wierzby - ŁĘG OLSZOWY. W części wschodniej w otoczeniu dawnej górki saneczkowej dominują gatunki z grupy nagozalążkowych, z przewagą gatunków obcego pochodzenia: dagleźje (*Pseudotsuga menziesii*), sosny czarne (*Pinus nigra*), gatunki rodzime: sosny pospolite (*Pinus sylvestris*), świerk pospolity (*Picea abies*), modrzewie europejskie (*Larix decidua*).

Liczne młode nasadzenia często w niewłaściwych miejscach, zamykające otwarcia widokowe na polany.

▪ **Inne elementy zagospodarowania o wartości historycznej**

Charakterystyczne ukształtowanie terenu, czytelne w kompozycji przestrzennej. Cechą swoistą kompozycji są centralnie usytuowane polany parkowe. W części zachodniej rozległa polana pełni funkcje rekreacyjną (historycznie również retencyjną), dwie polany w części wschodniej – kompozycja polan została częściowo naruszona przez niewłaściwe nasadzenia młodych drzew oraz wprowadzenie elementów małej architektury (ścieżka zdrowia). W części wschodniej terenu górka saneczkowa (do renowacji nawierzchnia i ciągi piesze od strony ul. Raławickiej).

6.1.6. [4] Dawne Ogrodnictwo Miejskie

▪ **Układ komunikacyjny**

Główne wejście na teren dawnego ogrodnictwa (szkółki roślin) znajduje się od strony ul. Grabiszyńskiej, na przedłużeniu historycznej drogi wjazdowej. Istniejący układ komunikacyjny nie posiada kompozycji o walorach zabytkowych i wynika z funkcji użytkowych terenu. Dominują prostopadłe względem siebie ścieżki i place doprowadzające do obiektów szklarni i cieplarni oraz dawnych upraw.

Nawierzchnie z płyt betonowych, wylewane z betonu (ścieżki i place w otoczeniu zabudowań) oraz gruntowe – pozwalające na obsługę terenu upraw (szkółki).

▪ **Obiekty budowlane**

Na terenie znajdują się liczne obiekty budowlane. Do najważniejszych należy historyczny budynek dawnego ogrodnictwa (ul Grabiszyńska 333 a) – obiekt w

ewidencji, oraz obiekty szklarni i cieplarni. Stan techniczny obiektów jest średni i zły (przeгляд techniczny obiektów w posiadaniu Inwestora).

Zalecenia: Należy zachować budynek historyczny, a wybrane szklarnie i cieplarnie wyremontować lub odtworzyć.

▪ **Elementy małej architektury**

Teren dawnego ogrodnictwa jest w całości ogrodzony: ogrodzenie betonowe panelowe, od strony wejścia głównego – na fragmencie metalowe, wokół budynku w strefie wejściowej (ul. Grabiszyńska 333) na fragmentach – murowane ceglane współczesne, wzorowane na zabytkowym ogrodzeniu proj. Maxa Berga przebiegającym wzdłuż ul. Grabiszyńskiej.

▪ **Elementy układu wodnego**

W części północnej, przy placu gospodarczym znajduje się historyczna studnia. Zalecenia: Należy na etapie PB przeprowadzić inwentaryzację techniczną sieci wodociągowej na terenie parku wraz z zasilaniem i lokalizacją miejsc wpięć do działającej sieci.

▪ **Zieleń (Załącznik nr 1)**

Pojedyncze stare okazy drzew, szczególnie w sąsiedztwie obecnych obiektów kubaturowych. Punktowo, w rozproszeniu, pojedyncze okazy o wysokich walorach dekoracyjnych (do zachowania). Kompozycja zieleni silnie podporządkowana funkcji – teren szkółki uprawa roślin. Charakterystyczne liniowe układy drzew i krzewów z przewagą form zimozielonych.

W składzie gatunkowym dominują gatunki zimozielone: żywotniki, jałowce, świerki, bukszpany; z form liściastych klony, surmie, lipy, graby i inne. Zalecenie: włączenie i wykorzystanie materiału roślinnego do nowej koncepcji zagospodarowania.

6.1.7. [5] Tereny spacerowe nad rzeką Ślężą

Wzgórze z Cmentarzem Żołnierzy Polskich

Wzgórze to stanowi najważniejszą w kompozycji przestrzennej obszaru dominantę. Ze wzgórza roztacza się widok na panoramę miasta, rzekę oraz Park Grabiszyński. Wzgórze powstało według projektu Łucji Skomorowskiej i Tadeusza Tellera; na jego szczycie znajduje się Cmentarz Żołnierzy Polskich – wojenna nekropolia utworzona w latach 1968-1970 jako miejsce spoczynku 603 żołnierzy polskich – uczestników Kampanii Wrześniowej zmarłych w niewoli niemieckiej, a także poległych na froncie żołnierzy 2 Armii Wojska Polskiego. W 1979 r. według projektu Łucji Skomorowskiej na środku wzgórza wzniesiono Pomnik Żołnierzy Wojska Polskiego.

Nawierzchnie: nawierzchnia z kostki granitowej – schody i pochylnie w strefie wejściowej oraz nawierzchnia mineralna z kruszywa kamiennego (szczyt wzgórza).

U podstawy wzgórza, od strony północnej znajduje się parking dotąd pełniący funkcję parkingu dla odwiedzających Cmentarz Żołnierzy Polskich i park. Według aktualnych planów miasta teren przeznaczony będzie na parking typu park & ride. Konieczne jest jednak jego udostępnienie dla użytkowników parku.

Skarpy wzgórza pokryte trawnikiem, od strony północnej – niewielka powierzchnia roślin pnących. Kompozycja zieleni planowa. Dominują młode okazy drzew i krzewów, rozmieszczone najczęściej w formie liniowych układów lub niewielkich grup. Pojedyncze stare okazy drzew. Dominująca w przestrzeni nawierzchnia trawnika na stromych skarpach wzgórza (Cmentarz Żołnierzy Polskich), od strony północnej niewielka powierzchnia roślin pnących. W bezpośrednim otoczeniu miejsc parkingowych zimozielone formy drzew i krzewów.

W składzie gatunkowym w grupie zimozielonych gatunków roślin: żywotniki (*Thuja occidentalis*, *Thuja plicata*), daglezie (*Pseudotsuga menziesii*), świerki pospolite (w złym stanie sanitarnym), młode świerki, z krzewów jałowce (*Juniperus x media*); z form liściastych młode śliwy wiśniowe (*Prunus cerasifera* 'Pissardii'), w odmianie o bordowych liściach (wszystkie pochylone w stronę Pola Golfowego – niewłaściwe miejsce posadzenia), ponadto stare okazy klonów (*Acer platanoides*, *Acer pseudoplatanus*, *Acer saccharinum*), w sąsiedztwie grobli grupy młodych topoli czarnych (*Populus nigra*).

Zalecenia: Otwarcia widokowe do zachowania.

Pole golfowe

Teren użytkowany jako pole golfowe (Rodzinne Centrum Golfa – City Golf Wrocław) to rozległa otwarta przestrzeń obniżona częściowo w stosunku do terenów przyległych, pokryta trawnikiem o nieznacznie zróżnicowanym ukształtowaniu terenu (w części wschodniej). Ogrodzenie z drutów ocynkowanych na słupkach drewnianych (w złym stanie technicznym).

Nieliczne formy krzewiaste na obrzeżach terenu. Od strony południowej granicę obszaru stanowi wał ziemny, od strony zachodniej skarpa ziemna, od strony północnej rów. W części wschodniej i południowej na granicy występują grupy drzew – drzewostan parkowy o kompozycji swobodnej. Przeważają stare okazy drzew liściastych.

W składzie gatunkowym (w bezpośrednim otoczeniu pola golfowego), liczne klony pospolite (*Acer platanoides*), ponadto klony srebrzyste (*Acer saccharinum*), graby pospolite (*Carpinus betulus*), robinia akacjowa (*Robinia pseudoacacia*), młode lipy drobnolistne (*Tilia cordata*). Nieliczne formy krzewiaste: śnieguliczka biała (*Symphoricarpos albus*), tawuły (*Spiraea* sp.), stare okazy wiciokrzewów (*Lonicera* sp.).

Zalecenia: Wprowadzenie jednorodnych pod względem stylistycznym elementów wyposażenia, wymiana ogrodzenia, rozbudowanie struktury przestrzennej zieleni poprzez wprowadzenie form karłowatych krzewów charakterystycznych dla tego typu obiektów.

Ogrody działkowe i tereny nadrzeczne

Ukształtowanie terenu zróżnicowane, z wyraźnym spadkiem terenu w kierunku rzeki Ślęzy i w stronę ul. Raławickiej. Granicę terenu wyznaczają od północy ulica Odkrywców, od strony południowej wał ziemny (grobla) nad rzeką Ślężą. Na fragmentach terenu, wygrozione ogrody działkowe, z dominującą formą roślin użytkowych. Stan techniczny ogrodzeń zły. Teren pozbawiony elementów zagospodarowania, stanowi głównie miejsce spacerów z psami. Nieliczne ścieżki o charakterze gruntowym wydeptane przez użytkowników terenu. Na fragmentach obszaru przebiegają sieci podziemnej infrastruktury technicznej. Walorem terenu jest rozległa otwarta przestrzeń charakterystyczna dla terenów nadrzecznych (obecnie element zanikający w strukturze miasta). Zalecenie: zachowanie otwartej przestrzeni w nowej koncepcji zagospodarowania.

Swobodnie rozmieszczone młode okazy drzew (samosiewy). Najstarsze okazy drzew i krzewów w sąsiedztwie ulicy Odkrywców.

W składzie gatunkowym dominuje dąb szypułkowy (*Quercus robur*) - liczne samosiewy, ponadto klon pospolity (*Acer platanoides*), klon jesionolistny (*Acer negundo*) - gatunek inwazyjny, oraz orzechy włoskie (*Juglans regia*). Wśród krzewów pojedynczo dzika róża (*Rosa canina*), dziki bez czarny (*Sambucus nigra*). Na terenach działkowych dominacja drzew i krzewów owocowych. W składzie gatunkowym roślin zielnych dominuje gatunek inwazyjny nawłóć ogrodowa.

7. MASTERPLAN. Idea programowa

7.1. Idea programowa

- Głównym celem planowanych rozwiązań projektowych jest rewaloryzacja historycznych obszarów oraz zagospodarowanie nowych części, w szczególności: podniesienie walorów krajobrazowych i użytkowych całego założenia z zachowaniem charakterystycznych cech kompozycji przestrzennej każdego z obszarów wynikających z odmiennej historii i funkcji.

- Priorytetem w zakresie postawionych celów było:
  - rozpoznanie walorów historycznych poszczególnych obszarów
  - rozpoznanie walorów przyrodniczych
  - określenie stopnia i stanu zachowania elementów historycznych
  - określenie i uczytelnienie powiązań komunikacyjnych między poszczególnymi obszarami
  - określenie powiązań przestrzennych i kompozycyjnych z otoczeniem
  - nadanie kategorii poszczególnym ciągom komunikacyjnym z uwzględnieniem rodzajów komunikacji (piesza, rowerowa, techniczna)

- uczytelnienie stref wejściowych, nadanie im rangi i podniesienie ich walorów estetycznych i kompozycyjnych
- wyznaczenie stref parkingowych
- określenie stref lokalizacji nowych funkcji rekreacyjno-wypoczynkowych i sportowych
- określenie stylistyki elementów małej architektury i wyposażenia
- określenie działań w zakresie zieleni (inwentaryzacja, rewaloryzacja i nowe zagospodarowanie).

▪ Swoisty charakter poszczególnych obszarów oraz ich wartość historyczna, znalazły swoje odzwierciedlenie w proponowanych nazwach poszczególnych obszarów i ich programie funkcjonalno-przestrzennym:

STREFA OZDOBNA – Park Grabiszyński - dawne cmentarze część północna

STREFA PAMIĘCI – Park Grabiszyński - dawne cmentarze część środkowa

STREFA RODZINNA – Park Grabiszyński - dawne cmentarze część południowa

PROMENADA SPACEROWA – ścieżka spacerowa Eugeniusza Romera

OGRODY WRAŻEŃ – Dawne ogrodnictwo miejskie

PARK OSIEDLOWY – Park Modernistyczny (Park Górka Skarbowców)

EKOPARK – Tereny spacerowe nad rzeką Ślężą (część wschodnia)

▪ Planowane działania uwzględniają określenie przebiegu tras komunikacji pieszej, rowerowej i obsługi technicznej. Z uwagi na aktualnie pełnione funkcje określone zostały również trasy biegowe.

▪ Planowane działania uwzględniają określenie miejsc postojowych (parkingów) oraz wyodrębnienie i uczytelnienie placów wejściowych i wypoczynkowych.

Stworzenie nowych połączeń między:

- dawnymi cmentarzami a ścieżką E. Romera
- dawnymi cmentarzami a terenem dawnego ogrodnictwa miejskiego
- ścieżką E. Romera a parkiem modernistycznym („Górka Skarbowców”)

Planuje się stworzenie nowego połączenia między Parkiem Mamuta a Parkiem Grabiszyńskim w postaci kładki na rzece Ślęży.

Główne strefy wejściowe wymagające przebudowy:

- u zbiegu ścieżki E. Romera z al. Gen. J. Hallera
- u zbiegu ścieżki E. Romera z traktem spacerowym na wale przy rzece Ślęży
- na skrzyżowaniu al. Hallera i ul. Grabiszyńskiej powiązane z wejściem od strony al. Hallera (pierwsze wejście położone na wschód)
- od strony ul. Grabiszyńskiej, naprzeciw głównego wejścia na cmentarz
- na przedłużeniu alei Wędrowców na teren dawnego ogrodnictwa

- od strony ul. Raławickiej do parku Górka Skarbowców

Główne strefy wejściowe wymagające budowy:

- od strony pętli autobusowej przy ul. Raławickiej
- od strony ul. Odkrywców w kierunku ścieżki E. Romera.

▪ Lokalizacja parkingów

Obecnie funkcjonujące parkingi to: parking przy ul. Grabiszyńskiej (przy wzniesieniu z Cmentarzem Żołnierzy Polskich) i parking na osi wejścia do cmentarza Grabiszyńskiego. Zakłada się utrzymanie funkcji parkingowej przy wzniesieniu z Cmentarzem Żołnierzy Polskich (aktualnie – rok 2017 – parking przekształcany jest na parking „park & ride” – „parkuj i jedź”); niezbędne jest jednak jego otwarcie dla odwiedzających park.

W miejscu obecnego parkingu naprzeciw wejścia do cmentarza Grabiszyńskiego nie zakłada się budowy nowego parkingu – przestrzeń ta przeznaczona jest pod zieleni parkową i plac wejściowy oraz ścieżki prowadzące do strefy ogrodów tematycznych – ogrodów wrażeń. Miejsca parkingowe planuje się w pasie budynków (teren przed historycznym budynkiem dawnego ogrodnictwa cmentarnego – ul. Grabiszyńska 333 a oraz na północ od niego – w miejscu obecnego placu gospodarczego (w wydzieleniu wewnętrznym A (MPZP))).

Pozostałe parkingi planuje się: wzdłuż ul. Odkrywców (w pasie drogowym) i wzdłuż ul. Raławickiej (w pasie drogowym – istniejące miejsca parkingowe). Przewiduje się także budowę miejsc parkingowych wzdłuż ul. Hallera, przy części północnej parku.

7.1.1. [1] Park Grabiszyński – dawne cmentarze część północna

STREFA OZDOBNA

Strefa ta ma pełnić rolę strefy ozdobnej służącej głównie wypoczynkowi wśród zieleni i spacerom. O jej ozdobnym charakterze mają decydować rozwiązania w zakresie zieleni: ozdobne, kwitnące krzewy oraz byliny, a także w zakresie układu komunikacyjnego (plac z fontanną) i reprezentacyjne strefy wejściowe (na skrzyżowaniu ul. Grabiszyńskiej i al. Gen. Hallera oraz od strony al. Gen. Hallera).

W zakresie prac rewaloryzacyjnych zakłada się:

- remont i przebudowę ścieżek
- przebudowę stref wejściowych
- rewaloryzację zieleni
- budowę oświetlenia
- częściową wymianę urządzeń w obrębie placu zabaw (doposażenie) i jego nową aranżację zieleni w bezpośrednim otoczeniu
- remont / przebudowę muru od strony ul. Grabiszyńskiej
- remont i przebudowę dawnych ujęć wody / studni cmentarnych

- wprowadzenie nowych elementów małej architektury: ławki, kosze na śmieci.

Od strony ul. Grabiszyńskiej przewiduje się dwa warianty rozwiązania przebiegu planowanej ścieżki rowerowej łączącej osiedle Oporów z centrum Wrocławia:

- 1) wariant tymczasowy – wzdłuż istniejącej ścieżki parkowej po wewnętrznej stronie parku (rozwiązanie zakłada remont muru, remont istniejącej ścieżki). Docelowa nawierzchnia ścieżki, to nawierzchnia mineralna z kruszywa kamiennego.
- 2) wariant docelowy – wzdłuż ulicy Grabiszyńskiej po stronie zewnętrznej parku wymagające przebudowy muru w celu poszerzenia pasa drogowego, przebudowy oświetlenia drogowego, przebudowy chodnika, wycinki krzewów (pas forsycji wzdłuż ulicy) i drzew (min. 2 szt.).

Oba warianty powinny uwzględniać przebudowę strefy wejściowej na skrzyżowaniu ul. Grabiszyńskiej i al. Gen. J. Hallera.

7.1.2. [1] Park Grabiszyński – dawne cmentarze część środkowa

STREFA PAMIĘCI

Strefa ta ma służyć przede wszystkim spacerom i odpoczynkowi w zieleni. Nadana jej nazwa związana jest z zlokalizowanymi w jej obrębie obiektami – Pomnikiem Wspólnej Pamięci, Cmentarzem Żołnierzy Włoskich, cmentarzem dzieci polskich i niemieckich oraz charakterem terenu wynikającym z kompozycji zieleni i układu komunikacyjnego.

W zakresie prac rewaloryzacyjnych zakłada się: odtworzenie większości historycznych ścieżek i okrągłych placów na ich skrzyżowaniach, remont ścieżek istniejących (w nawierzchni mineralnej z kruszywa kamiennego), wprowadzenie ścieżek o swobodnym układzie, trasami wydeptanych przejść i nawierzchni z kamienia łupanego, wykorzystanie istniejących studni cmentarnych jako wodotrysków, poidłek dla ptaków lub donic, remont / wykonanie kopii mis z piaskowca, stworzenie lapidarium, odrestaurowanie ogrodzenia (ogrodzenie ceglane proj. Maxa Berga i ogrodzenie metalowe wokół Cmentarza Żołnierzy Włoskich), likwidację ogrodzeń betonowych, wprowadzenie elementów małej architektury: ławek, koszy na śmieci, rozbudowę oświetlenia. Wzbogacenie kompozycji i walorów poprzez wprowadzenie rzeźb.

W zakresie zieleni zakłada się utrzymanie charakteru kompozycji przestrzennej, w której elementem dominującym są rośliny pnące tworzące warstwę runa na rozległych powierzchniach. Motywem przewodnim są rośliny pnące. W zakresie proponowanych form roślinnych wyróżniającym się elementem kompozycji przestrzennej, będą formy kuliste zimozielonych roślin, usytuowane centralnie na kolistych placach. Każdy plac identyfikowany będzie za pomocą określonego gatunku roślin.

7.1.3. [1] Park Grabiszyński – dawne cmentarze część południowa

STREFA RODZINNA

Strefa ma pełnić rolę głównej przestrzeni służącej aktywnej rodzinnej rekreacji. Takie funkcję strefy wynikają z następujących uwarunkowań: brak pochówków, liczne powierzchnie otwartych przestrzeni, sąsiedztwo tras spacerowych wzdłuż rzeki Ślęzy, powiązanie z Parkiem Mamuta, bliska lokalizacja parkingu przy ul. Grabiszyńskiej (pod Cmentarzem Żołnierzy Polskich).

W ramach tworzenia i rozbudowy programu przewiduje się powiększenie strefy z placami zabaw i urządzeniami do ćwiczeń o tereny przyległe do obecnego placu zabaw oraz obszar, gdzie obecnie znajduje się rabata roślin miododajnych. Place zabaw i tereny do ćwiczeń wg założeń projektowych powinny stanowić jeden układ kompozycyjny – nieregularne formy placików o różnej nawierzchni połączone meandrującymi ścieżkami, otoczone istniejącą i projektowaną zielenią o układzie swobodnym. Przewiduje się place zabaw dla różnych grup wiekowych (dzieci młodsze i starsze). Należy wprowadzić urządzenia niewystępujące na innych placach zabaw wrocławskich – np. zestawy wspinaczkowe.

W części wschodniej terenu – określonej jako biocenotyczna planuje się wprowadzenie ścieżek spacerowych o układzie swobodnym oraz trasy przyrodniczej dla dzieci wyposażonej w tablice edukacyjne z kodami QR. W tej części także w sąsiedztwie istniejącego domku dla owadów planuje się przeniesienie rabaty dla trzmieli.

W zakresie zieleni proponuje się zastosowanie głównie gatunków rodzimych jako grupy dominującej ze szczególnym uwzględnieniem roślin pożytecznych dla ptaków, małych gryzoni i owadów. Koncepcja zakłada stworzenie specjalnej strefy nazwanej na potrzeby opracowania „strefą biocenotyczną”, w której poza specjalnym doбором roślin przewiduje się umieszczenie różnych budek lęgowych dla ptaków. Gatunki obcego pochodzenia zastosowane będą w nawiązaniu do historycznego składu gatunkowego.

7.1.4. [2] Ścieżka Spacerowa Eugeniusza Romera

PROMENADA SPACEROWA

W zakresie układu komunikacyjnego ścieżki E. Romera zakłada się zachowanie jej przebiegu, budowę placików wzdłuż trasy ścieżki, budowę nowych ścieżek – połączeń między strefami. Do najważniejszych należy nowe połączenie terenu dawnego ogrodnictwa z aleją Wędrowców oraz połączenia na wysokości parku Górka Skarbowców.

Na odcinku południowym przewiduje się stworzenie zejścia do Grabiszynki przez bardziej łagodne ukształtowanie skarp i podestu wypoczynkowego na poziomie ciek. Wprowadzenie proponowanego rozwiązania uznaje się za zasadne po oczyszczeniu wody w Grabiszynce – likwidacji źródła zanieczyszczeń.

W zakresie zieleni proponuje się zachowanie istniejącego charakteru drzewostanu, gdzie dominującą jest warstwa wysokich drzew, z czytelnym w przestrzeni swobodnym układem dużych okazów drzew (o prostych strzelistych pniach). Wartość estetyczną planuje się podnieść przez zastosowanie form ozdobnych roślin zielnych w warstwie runa (niezasłanianie widoku) – głównie od strony zachodniej parku, oraz duże formy krzewów od strony zabudowy (osłonięcie widoku na zróżnicowane elementy ogrodzeń prywatnych posesji).

W zakresie prac rewaloryzacyjnych w obrębie ścieżki E. Romera zakłada się: remont nawierzchni ścieżki z zachowaniem jej przebiegu – prostego w części północnej i swobodnego w części południowej, budowę placyków wypoczynkowych wzdłuż trasy ścieżki, doposażenie placu zabaw (wariant I) i jego połączenie komunikacyjne i przestrzenne z polaną parkową (2I) znajdującą się na terenie dawnego ogrodnictwa; likwidację placu zabaw i zamianę na plac wypoczynkowy (wariant II), budowę nowych ścieżek – połączeń między strefami. Do najważniejszych należą: nowe połączenie terenu dawnego ogrodnictwa z aleją Wędrowców oraz nowe połączenia na wysokości parku Górka Skarbowców i na wysokości strefy rodzinnej, wymianę balustrad mostków ze stalowych na drewniane i ujednoczenie ich stylistyki nawiązującej do okresu powstania parku (okres modernizmu: prostota i geometria formy), budowę oświetlenia. Bardzo ważnym elementem jest wykreowanie czytelnego i atrakcyjnego pod względem kompozycji wejścia od strony al. Gen. J. Hallera z akcentem w formie grupy zieleni i elementu małej architektury (ucztylnienie formy wejścia, stworzenie częściowego domknięcia).

7.1.5. [3] Park Modernistyczny (Park Górka Skarbowców)

PARK OSIEDLOWY

Park Górka Skarbowców służy zarówno wypoczynkowi aktywnemu jak i biernemu: spacer, bieganie (ważny odcinek trasy biegowej), jazda na rowerze, odpoczynek w zieleni, jazda na sankach w zimie.

W zakresie zieleni proponuje się zachowanie charakterystycznych form zieleni identyfikujących poszczególne części parku: górka saneczkowa – gatunki zimozielone drzew ! otoczenie otwartej przestrzeni w części wschodniej – od strony nasłonecznionej grupy głogów, od strony zacienionej krzewy dereni, nad ciekami na całej długości – grupy olsz czarnych w charakterystycznych niewielkich grupach (zachowanie otwarć widokowych na polanę). W części zachodniej pasma drzew rodzimych po stronie północnej i południowej otwartej przestrzeni (polany) – drzewostany leśne (charakterystyczne dla terenów Śląska), wzbogacone jedynie roślinami runa.

Do najważniejszych prac rewaloryzacyjnych w jego obszarze należą: remont ścieżek, budowa nowych ścieżek, rewaloryzacja stref wejściowych, wprowadzenie

elementów małej architektury: ławek, koszy na śmieci, leżaków parkowych, przeniesienie ścieżki zdrowia, budowa oświetlenia.

7.1.6. [4] Dawne Ogrodnictwo Miejskie

OGRODY WRAŻEŃ

Zakłada się całkowitą zmianę przeznaczenia tego terenu i włączenie go w obszar parku, wyposażenie w liczne funkcje, z których najistotniejszymi będą ogrody tematyczne – ogrody wrażeń i ogrody społecznej aktywności.

Przekształcenie terenu dawnej szkółki wiąże się z przebudową strefy wejściowej od strony ul. Grabiszyńskiej (stanowiącej historycznie fragment części środkowej dawnych cmentarzy).

W opracowaniu przedstawia się dwa warianty zagospodarowania terenu dawnego ogrodnictwa. Każdy z wariantów zakłada pozostawienie historycznego budynku (ul. Grabiszyńska 333 a) oraz etapowość realizacji w zakresie obiektów kubaturowych, a także zagospodarowania terenu.

Strefa obiektów kubaturowych to teren wyznaczony w najbliższym otoczeniu istniejącego historycznego budynku. UWAGA: Decyzja o zakresie prac dotyczących jego rewaloryzacji i ewentualnej rozbudowy musi zostać poprzedzona wytycznymi konserwatorskimi (do uzyskania na dalszym etapie prac projektowych, poza zakresem niniejszego opracowania).

W MASTERPLANIE zakłada się dwa warianty rozbudowy historycznego budynku:

Wariant I - zakłada się jego remont historycznego budynku oraz rozbudowę (widoczna na rysunkach przeszklona część). Bryła docelowa jest jedną całością.

Wariant II - zakłada się remont historycznego obiektu i rozbudowę polegającą na etapowym dostawianiu kolejnych odrębnych brył.

W zakresie zagospodarowania terenu zakłada się podział na następujące strefy:

- strefa wejściowa od strony ul. Grabiszyńskiej
  - strefa obiektów kubaturowych i parkingu oraz zaplecza gospodarczego
  - strefa otwartej przestrzeni wypoczynkowo-wystawienniczej z amfiteatrem, placem zabaw i ogrodami społecznej aktywności
  - strefa ogrodów wrażeń (ogrody poświęcone różnym tematom, cechujące się odmienną kompozycją i doborem gatunków roślin oraz materiałów).
  - strefa placu wypoczynkowego od strony ścieżki spacerowej E. Romera
- Istotnym elementem nowej kompozycji przestrzennej tego obszaru jest sposób jego połączenia pozostałymi częściami parku – ścieżką E. Romera, częścią północną i częścią środkową dawnych cmentarzy.

Układ komunikacyjny

W zakresie układu komunikacyjnego wprowadzono połączenia:

- w kierunku wschód-zachód. Zaproponowane ścieżki mają układ prostych równoległych i równorzędnych względem siebie, przecinających cały teren. Rozpoczynają się w strefie przy budynkach rozchodząc z placu dwie łączą się ze ścieżką E. Romera, dwie kończą w części wschodniej – domknięcie układu stanowi ścieżka prostopadła.
- w kierunku północ-południe. Połączenia te w kontraście do ścieżek przebiegających w układzie wschód-zachód mają układ swobodny; pierwsze zaproponowano w obszarze budynków kubaturowych, drugie na wysokości Ogrodów wrażeń. Stanowią kontynuację ścieżek istniejących w obu częściach parku – północnej i południowej.

Układ zieleni

W zakresie zieleni rozwiązanie kompozycyjne polega na stworzeniu nieregularnego pasa zieleni wysokiej łączącego rozciągniętą strukturę przestrzenną parku; pas zieleni wysokiej o swobodnym układzie przechodzi przez teren ogrodów wrażeń; ma formę bardziej zwartej i szerszej na granicy z częścią północną i południową dawnych cmentarzy, a w części centralnej ogrodów – bardziej rozproszoną.

W części północnej granica między parkiem a ogrodami wrażeń została ukształtowana płynnie – zieleń wysoka została miękko wkomponowana w tę część terenu, położone pomiędzy nią polany parkowe otwarte są w kierunku ogrodów wrażeń. W części zachodniej, od strony ścieżki spacerowej E. Romera, graniczny bufor tworzy otwarta przestrzeń polany parkowej z soliterami, w części południowej

— strefa wejściowa od strony ul. Grabiszyńskiej

Ukształtowana jako strefa reprezentacyjna z zielenią, z kilkoma miejscami parkingowymi przy budynku i podjazdem dla autobusu. Strefę parkingową przewiduje się w wydzieleniu wewnętrznym A zgodnie z MPZP – na północ od budynku historycznego, w miejscu obecnego placu gospodarczego.

— strefa obiektów kubaturowych

W budynku dawnego ogrodnictwa zakłada się wprowadzenie funkcji gastronomicznej (kawiarnia i restauracja z zewnętrznym tarasem i przeszkleniami (możliwość podziwiania parku w porze zimowej, jesiennej, przy niesprzyjającej pogodzie – atrakcja całoroczna), a także w wersji rozbudowanej sali / sal wielofunkcyjnych (przeznaczonej na organizację spotkań, konferencji).

Przy budynku dawnego ogrodnictwa planuje się stworzenie placu – jako przedpola przechodzącego w otwartą przestrzeń trawników parkowych. Miejsca na sezonowe imprezy i wystawienie stolików kawiarnianych. Także ważnego miejsca dystrybucji ruchu we wszystkich kierunkach – z placu wychodzą ścieżki prowadząc pieszych w kierunku wschodnim, w głąb terenu, w kierunku ogrodów wrażeń.

– strefa otwartej przestrzeni wystawienniczo-wypoczynkowej

Otwarta przestrzeń służy odpoczynkowi, leżakowaniu, opalaniu się, spacerom, a także organizacji wystaw czasowych, imprez, koncertów.

W jej części północnej planuje się lokalizację amfiteatru – jako zamknięcie osi widokowej i kompozycyjnej prowadzącej od alei Wędrowców.

W pasie południowym terenu zakłada się stworzenie strefy ogrodów edukacyjnych i strefy społecznej aktywności. W ramach tej strefy mają znaleźć się specjalnie do tego celu zaaranżowane poletka (nawiązanie do istniejących na terenie szklarni i rabat) służące uprawie roślin (zioł, warzyw, owoców i zbóż) oddanych do uprawy mieszkańcom na określonych regulaminem tej strefy zasadach (wysiew roślin z nasion, dogłębienie roślin – edukacja szkolna). W tej części terenu planuje się także lokalizację tematycznego placu zabaw np. z urządzeniami edukacyjnymi i muzycznymi.

– strefa ogrodów tematycznych – ogrodów wrażeń

Część ta zajmuje wschodni fragment terenu. Do jej stworzenia zakłada się wykorzystanie części roślin zachowanych po funkcjonującej na tym terenie szkółce. Ogrody wrażeń to odmienne w swojej kompozycji wnętrza wywołujące różne wrażenia i nastroje. Poszczególne wnętrza ogrodów tematycznych oddają przewidziany dla nich temat przewodni za pomocą komponowanych nasadzeń roślinnych (różnobarwne byliny, rośliny cebulowe, kwitnące), nawierzchni, elementów małej architektury o oryginalnych artystycznych formach (siedziska, lustra, stelaże, murki, pawilony). Pawilony zostały wpisane w część południową strefy – miejsce kontemplacji lub spotkań, odpoczynku. A w wariantcie II możliwość wynajmu pawilonów na spotkania rodzinne lub formowe.

W zakresie doboru roślin niezależnie od wariantu zakłada się wprowadzenie bogatej grupy roślin o efektownych kwiatach w formie rozległych powierzchni (dywanów), których różnorodność form ma oddziaływać na widza. Istotną częścią prezentowanych form roślinnych jest kolekcja roślin wodnych eksponowana w miejscach dawnych szklarni.

7.1.7. [5] Tereny spacerowe nad rzeką Ślężą

EKOPARK

Zagospodarowanie tego fragmentu również zostało zaproponowane w dwóch wariantach.

Wariant I – zakłada wykup prywatnych działek znajdujących się na tym terenie,

Wariant II – wyłączenie terenów prywatnych z opracowania.

Obie wersje różnią się kompozycją i przebiegiem ścieżek (wynikającym z innego układu terenu, jednak zasadnicze założenia w zakresie funkcji i wyposażenia posiadają te same).

Idea Ekoparku zawarta została w nazwie tego fragmentu i zakłada:

- nasadzenia roślin rodzimych oraz podnoszących bioróżnorodność
- wprowadzanie rozwiązań z zakresu proekologicznego gospodarowania wodą opadową (obszary małej retencji np. ogrody deszczowe, muldy i niecki chłonne, suche zbiorniki i koryta) mających na celu zahamowanie odpływu wód opadowych przez ich retencję, ewapotranspirację, infiltrację do gruntu (w wybranych przypadkach), a także oczyszczenie wody opadowej.

Wody opadowe gromadzone na terenie Ekoparku winny być odprowadzane ze: ścieżek parkowych, jezdni i innych form zagospodarowania terenu np. boisk, placów zabaw, parkingu zlokalizowanego wzdłuż ul. Odkrywców.

W zależności od uwarunkowań przewiduje się zastosowanie dwóch typów urządzeń bioretencji:

- z dnem przepuszczalnym (retencja, infiltracja wody do gruntu i ewapotranspiracja)
- z dnem nieprzepuszczalnym (retencja, ewapotranspiracja, brak infiltracji wody do gruntu).

UWAGA: Wybór ostatecznych rozwiązań powinien nastąpić po wykonaniu badań gruntowych, na etapie sporządzania projektu budowlanego. Na etapie projektu budowlanego powinna też zostać podjęta decyzja o podłączeniu urządzeń bioretencji do sieci kanalizacji deszczowej).

W nowej wizji zagospodarowania przewiduje się kompozycyjne i funkcjonalne podzielenie terenu na dwie części:

1) część całkowicie otwartą – służącą wypoczynkowi, spacerom z fragmentem służącym bioretencji. Część tę cechuje zasadniczo brak zieleni wysokiej i brak wyznaczonych ścieżek. W tej strefie zakłada się wprowadzenie drewnianych podestów wypoczynkowych.

2) część intensywniej zagospodarowana, częściowo zadrzewiona, podzielona na szereg mniejszych wnętrz mieszczących różne funkcje: sportowe, wypoczynkowe i rekreacyjne (możliwość etapowania realizacji).

Kręgosłup komunikacyjny terenu stanowi w obu wariantach główna, swobodnie zakomponowana ścieżka piesza (dostosowana także do biegania i jazdy na rowerze). Ścieżka ta wyraźnie dzieli obszar na dwie opisane powyżej części – otwartą łąkę z podestami wypoczynkowymi i teren intensywniej zagospodarowany od strony ul. Odkrywców.

W zakresie zieleni dominująca swobodna kompozycja zieleni wysokiej, z punktowo rozmieszczonymi pojedynczymi okazami dużych drzew. Regularne układy zieleni tylko w otoczeniu dwóch głównych ścieżek spacerowych. Zróżnicowane typy łąk kwietnych i łąk terenów wilgotnych.

8. Koncepcja zagospodarowania terenu

8.1. Ogólne założenia projektowe

▪ Układ komunikacyjny

W zakresie prac dotyczących układu komunikacyjnego zakłada się: remont, budowę i przebudowę istniejących ścieżek oraz stref wejściowych.

▪ Proponowana nawierzchnia ścieżek to:

- nawierzchnia mineralna z kruszywa kamiennego
- nawierzchnia z kostki granitowej (nawierzchnia z kostki granitowej w części środkowej dawnych cmentarzy).

Na etapie sporządzania Projektu Budowlanego należy rozważyć wykonanie fragmentów dróg technicznych z kostki granitowej (miejsca wjazdów – wyjazdów), w których istnieje spadek terenu np. przy ul. Ojca Beyzyma.

Planowane szerokości ścieżek parkowych wynoszą: 2,5 m (tylko nieliczne ścieżki); większość ścieżek: 3,0 m, ścieżki główne: 3,5 ÷ 4,0, ścieżka E. Romera – 4,5 (5,0). Trasa spacerowa wzdłuż rzeki Ślęzy – 5,0.

Ostateczna szerokość ścieżek powinna zostać zweryfikowana na etapie projektu budowlanego po wykonaniu szczegółowej inwentaryzacji zieleni.

▪ Parametry techniczne ścieżek o nawierzchni mineralnej z kruszywa kamiennego Ścieżki pieszce

- warstwa żwiru drobnego i mączki kamiennej (60% +40 %) – 3-4 cm;
- warstwa gliny piaszczystej i piasku gliniastego (50% + 50 %) – 3-4 cm;
- warstwa z kruszywa łamanego 0/31,5 mmm stabilizowana mechanicznie – 5 cm
- podbudowa z kruszywa łamanego o ciągłym uziarnieniu 0/63 mm (C_{90/3}) stabilizowane mechanicznie –10 cm;

- podsypka z pospółki –10 cm

Spadek ścieżek dwustronny 3%, odprowadzenie wody opadowej na teren.

Krawężniki z listwy zakotwione w ławie z chudego betonu.

Drogi techniczne i trasy rowerowe wewnętrzne (tzw. parkowe)

- warstwa żwiru drobnego i mączki kamiennej (60%+40%) – 3-4 cm;
- warstwa gliny piaszczystej i piasku gliniastego (50%+50%) – 3-4 cm;
- podbudowa z kruszywa łamanego 0/31.5 mm, stabilizowanego mechanicznie – 5cm
- podbudowa z kruszywa łamanego o ciągłym uziarnieniu 0/63 mm (C_{90/3}) stabilizowane mechanicznie –20 cm;
- warstwa odsączająca – grunt niespoisty, niewysadzinowy o wskaźniku różnoziarnistości co najmniej 5 i współczynniku filtracji $k_{10} > 6 \times 10^{-5}$ m/s – 15 cm.

Należy przewidzieć zabezpieczenie ścieżek przebiegających w kierunku pn–pd zwłaszcza w części północnej dawnych cmentarzy (strefa ozdobna) przez wymywaniem (duży spadek w kierunku południowym).

▪ Trasy rowerowe

W obrębie terenu objętego opracowaniem i w bezpośrednim sąsiedztwie przewidziano następujące rodzaje tras rowerowych: zewnętrzne i wewnętrzne.

Trasy rowerowe zewnętrzne:

1) osiedle Oporów (ul. Solskiego) – centrum miasta

Trasa biegnąca od południa wzdłuż ul. Grabiszyńskiej na odcinku od rzeki Ślęzy do pętli tramwajowej po zewnętrznej stronie parku, a następnie, w części północnej dawnych cmentarzy:

– wariant A – po istniejącej ścieżce parkowej.

– wariant B – wzdłuż ulicy Grabiszyńskiej. To drugie rozwiązanie związane jest z przebudową fragmentu terenu (poszerzeniem pasa drogowego, przebudową chodnika, przesunięciem w stronę parku murka oporowego, wycinką zieleni niskiej i min. dwóch drzew oraz przebudową oświetlenia – wprowadzeniem oświetlenia w pas zieleni za nowym murkiem oporowym).

2) wzdłuż rzeki Ślęzy

Trasa łącząca tereny zieleni położone wzdłuż rzeki Ślęzy (Park rzeki Ślęzy), biegnąca po wale wzdłuż rzeki w części zachodniej. W części wschodniej (Ekopark) u podnóża wału (w przypadku braku przebudowy wału), w przypadku przebudowy – po jego koronie.

Trasy rowerowe wewnętrzne:

3) Trasa parkowa łącząca wrocławskie parki biegnąca od ul. Raclawickiej, północną stroną parku Górka Skarbowców, ścieżką na granicy strefy pamięci (część środkowa dawnych cmentarzy) i strefy rodzinnej (część południowa dawnych cmentarzy) w kierunku parkingów przy wzgórzu z Cmentarzem Żołnierzy Polskich.

4) Trasa wzdłuż ścieżki spacerowej Eugeniusza Romera – łącznik między Oporowem a aleją Gen. J. Hallera.

▪ Trasy biegowe

Trasy biegowe istniejące

Na terenie parku znajdują się dwie istniejące trasy biegowe. Jedną z nich to trasa Radia Wrocław. Ma ona długość 5 320 m; rozpoczyna się obok wejścia na Cmentarz Żołnierzy Polskich (obok pętli tramwajowej na Oporowie) a kończy przy ul. Raclawickiej. Jej kierunek i poszczególne odcinki są oznakowane. Należy poprawić estetykę i sposób zamocowania poszczególnych oznakowań.

Trasy biegowe projektowane

W części nowo projektowanej – tereny spacerowe nad rzeką Ślężą przewiduje się wyznaczenie kolejnej trasy biegowej i połączenie jej z trasami istniejącymi.

8.1.1. [1] Park Grabiszyński – dawne cmentarze część północna

STREFA OZDOBNA

▪ Proponowane funkcje dominujące

Spacer i wypoczynek w zieleni, zieleń o charakterze ozdobnym, miejsce zabaw dla małych dzieci.

▪ Elementy do remontu, przebudowy i demontażu

- strefy wejściowe od strony ul. Hallera do przebudowy: nowa aranżacja wejść, demontaż donic, budowa nowych schodów – na osi wejścia przy skrzyżowaniu al. Hallera i Grabiszyńskiej oraz przy przejściu dla pieszych przy Grabiszyńskiej
- budowa schodów naprzeciw przejścia dla pieszych wymaga przebudowy muru oporowego znajdującego się od strony ul. Grabiszyńskiej.
  - murek oporowy wzdłuż Grabiszyńskiej (wariant 1 – murek oporowy z betonu i płyty okładzinowe z piaskowca; wariant 2 – murek z cegły klinkierowej)
- plac zabaw (doposażenie i nowa aranżacja)
- ścieżki
- zestaw zabawowy na placu zabaw
- przepust przy rowie melioracyjnym
- studnia (remont pokrywy)
- remont dawnego ujęcia wody (budowa fontanny)

▪ Elementy do wprowadzenia

Elementy małej architektury: ławki, kosze na śmieci, urządzenia placu zabaw (przedział wiekowy 1-3 i 4-6), stoliki szachowe, poidelka dla ptaków, fontanna, tablica informacyjna w formie pylonu, stojak na rowery.

▪ Instalacje wodno – kanalizacyjna

Budowa przyłącza wody do dawnego ujęcia wody (na skrzyżowaniu ścieżek) – wykonanie fontanny. Uwaga: Przed przystąpieniem do prac projektowych należy dokonać rozpoznania istniejącej na terenie podziemnej sieci wodociągowej doprowadzającej przed 1945 r. wodę do studni cmentarnych.

▪ Instalacje elektroenergetyczne

Oświetlenie wybranych alejek parkowych – lampy typu Isla LED firmy Schröder. Oświetlenie wpuszczane w nawierzchnię (w obszarze stref wejściowych, w obszarze placu z projektowaną fontanną, w miejscu dawnego ujęcia wody). Zasilenie pompy – fontanna.

▪ Elementy zieleni

Strefa zieleni ozdobnej o zróżnicowanej strukturze warstwowej i gatunkowej.

skład gatunkowy: odtworzenie składu gatunkowego ze szczególnym uwzględnieniem gatunków zimozielonych (drzewa: daglezie zielone (*Pseudotsuga menziesii*, *Pseudotsuga menziesii* f. *glauca*), jodły (*Abies nordmanniana*, *Abies cephalonica*, *Abies alba*), pojedynczo żywotniki olbrzymie (*Thuja plicata*), cyprysiki – (*Chamaecyparis* sp.); krzewy: cisy w odmianach (strefy wejściowe) – (*Taxus baccata*), różaneczniki (z grupy – *Rhododendron catawbiense*), azalie (m.in. *Rhododendron luteum*), jaśminowce (*Philadelphus coronarius*, *Philadelphus pubescens*); rośliny zielne: cebulowe, paprocie: pióropusznik strusi), inne odtwarzane zgodnie z historycznym składem gatunkowym.

kompozycja: rozbudowa struktury przestrzennej zieleni w otoczeniu istniejącego placu zabaw (osłonięcie nieestetycznego widoku od strony ul. Grabiszyńskiej; wprowadzenie punktowo form płaczących lub odmian gatunków rodzimych; rozbudowa istniejących wybranych grup krzewów – od strony terenu dawnego ogrodnictwa; przebudowa i podkreślenie stref wejściowych od strony ul. Hallera)

8.1.2. [1] Park Grabiszyński – dawne cmentarze część środkowa

STREFA PAMIĘCI

▪ Proponowane funkcje dominujące

Spacer i wypoczynek w zieleni, miejsce kontemplacji przyrody, strefa pamięci.

▪ Elementy do likwidacji

– metalowe ogrodzenie oraz słupki betonowe w ogrodzeniu (fragment poza Cmentarzem Żołnierzy Włoskich)

▪ Elementy do renowacji

– metalowe ogrodzenie przy Cmentarzu Żołnierzy Włoskich (malowanie)
– odtworzenie dawnych ujęć wody, odrestaurowanie i /lub odtworzenie kamiennych studni w formie wodotrysków i poidełek dla ptaków
– odrestaurowanie historycznego muru projektu Maxa Berga (rekonstrukcja brakujących przęseł, rekonstrukcja furtki, oczyszczenie z graffiti).

▪ Elementy do wprowadzenia

– utworzenie lapidarium – lokalizacja wzdłuż historycznego muru oddzielającego park od ul. Grabiszyńskiej, w sąsiedztwie Cmentarza Żołnierzy Włoskich. Stylistyka lapidarium naturalistyczna, nawierzchnia trawiasta z niewielkimi grupami bylin ozdobnych, płyty ustawiane w rzędach i grupach (pionowo i w poziomie).
– wprowadzenie ławek, koszy na śmieci
– wprowadzenie rzeźb (w kwaterach wydzielonych przez liniową kompozycję grabów pospolitych oraz swobodnie na terenie)

▪ Instalacje wodno – kanalizacyjna

Budowa przyłącza wody do dawnych ujęć wody – wykonanie wodotrysków, poidełek dla ptaków. Uwaga: Przed przystąpieniem do prac projektowych (PB+PW) należy dokonać rozpoznania istniejącej na terenie podziemnej sieci wodociągowej doprowadzającej przed 1945 r. wodę do studni cmentarnych.

▪ Oświetlenie

Należy wprowadzić oświetlenie wybranych ścieżek parkowych (obwodowa aleja lipowa) – LAMPY typu ISLA LED Schröder oraz punktowo oświetlenie wpuszczane w grunt (iluminacja rzeźb, dawnego ujęcia wody).

▪ Elementy zieleni

Strefa zieleni ozdobnej z dominującą warstwą wysokich drzew.

Skład gatunkowy: odtworzenie składu gatunkowego ze szczególnym uwzględnieniem gatunków liściastych, drzewa: buki (*Fagus sylvatica*, *Fagus sylvatica* 'Pendula', 'Purpurea'), dęby (*Quercus robur*), lipy rodzime i obce (*Tilia cordata*, *Tilia platyphyllos*, *Tilia x euchlora*, *Tilia x europaea*, *Tilia tomentosa*), klony (*Acer platanoides*, *Acer cappadocicum*) w tym interesujące odmiany barwne lub pokrojowe, punktowo zimozielone sosny (*Pinus strobus*, *Pinus nigra*), świerki pospolite (*Picea abies*), choiny (*Tsuga canadensis*); wzbogacenie warstwy krzewów, grupy duże skoncentrowane w określonych strefach: leszczyny, hortensje, jaśminowce, żylistki, oczary; rośliny zielne cebulowe (wzdłuż ciągów komunikacyjnych i placów), paprocie: pióropusznik strusi; ponadto rośliny pnące - motyw przewodni: hortensje pnące (*Hydrangea petiolaris*), bluszcz pospolity (*Hedera helix*) również w odmianach barwnych, trzmielina Fortunea (*Euonymus fortunei* var. *radicans*), barwinek (*Vinca minor*, *Vinca major*) – odmiany.

Kompozycja: utrzymanie jako dominującej warstwy wysokich drzew; koncentracja wprowadzanych grup krzewów tylko w określonych strefach, tak, aby nie zamykały widoków w głąb parku; wprowadzenie większej liczby roślin pnących do cienia, w tym odmian barwnych w celu podniesienia walorów dekoracyjnych; punktowo barwne odmiany drzew liściastych; na okrągłych placach charakterystyczne formy zieleni (np. kule cisów, bukszpanów, żywotników).

8.1.3. [1] Park Grabiszyński – dawne cmentarze część południowa

STREFA RODZINNA

▪ Proponowane funkcje dominujące

Rekreacja czynna: bieganie, ćwiczenia, gry (w bule, golfa, inne gry plenerowe), zabawa dzieci i młodzieży, imprezy plenerowe, edukacja przyrodnicza; wypoczynek bierny: grillowanie.

▪ Elementy do likwidacji / demontażu / rozbiórki

– betonowe panelowe ogrodzenie

▪ Elementy do przeniesienia

– rabata dla trzmieli i domek dla owadów

– urządzenia placu zabaw

– urządzenia siłowni

– wybieg i tor przeszkód dla psów

▪ Elementy do wprowadzenia

- ławki i kosze na śmieci
- siedziska parkowe
- place zabaw (plac zabaw dla dzieci młodszych i starszych)
- siłownia
- tor do gry w bule
- ścieżka zdrowia (rozbudowa istniejącej)
- tablice edukacyjno-informacyjne ścieżki przyrodniczej dla dzieci

Place zabaw tej strefy projektowane jako otwarte, bez ogrodzeń.

▪ strefa dla dzieci w wieku 1-8 lat – Temat: zabawa piaskiem i wodą

- pompa pozwalająca na pompowanie wody (1 szt.)
- zestawy do zabawy piaskiem oraz piaskiem i wodą (min. 2 szt.)

Niezbędna odpowiednia aranżacja całej strefy – ukształtowanie terenu, kaskady, zapory, rynsztoki itp. Nawierzchnia piaszczysta i żwirowa oraz mineralno-żywiczną, duże kamienie – głązy jako element zagospodarowania terenu wygradzający strefę zabawy piaskiem i wodą.

▪ strefa dla dzieci najmłodszych w wieku 1-3 lat

- bujak 2 szt.
- karuzela 1 szt.
- huśtawka typu gniazdo 1 szt.
- huśtawka z zabezpieczeniem i huśtawka zwykła (zestaw) 1 szt.
- huśtawka ważka lub sprężynowa (2 os.) 1 szt.
- zestaw zabawowy np. herbaciarnia, kącik zabaw (zestaw z zadaszeniem, miejscami do siedzenia, półeczkami, stolikami i podestami na różnych wysokościach) 1 szt.

▪ strefy dla dzieci 4-8 lat i 8-14 lat

- trampoliny 3 szt.
- zestawy wspinaczkowe różnej wielkości (linarium) 3 szt.
- zjazd linowy 1 szt.
- urządzenia sprawnościowe dla grupy wiekowej 8-14 lat 4 szt.

Nawierzchnie placów zabaw: piaszczysta, żwirowa, syntetyczna poliuretanowa.

UWAGA: ławki na placach zabaw i w otoczeniu siłowni oraz toru do gry w bule dostosowane do stylistyki zastosowanych w tych miejscach urządzeń.

▪ Elementy zieleni

Strefa zieleni o wysokiej wartości biocenotycznej

Skład gatunkowy: gatunki o wysokich wartościach biocenotycznych wśród drzew i krzewów gatunki z rodziny Różowatych (*Rosaceae*), grusze (*Pyrus communis*), róże (*Rosa canina*), głogi (*Crataegus monogyna*, *Crataegus oxyacantha*), jeżyny, śliwy

(*Prunus spinosa*, *Prunus mahaleb*), ponadto trzmieliny (*Euonymus europaeus*), czarny bez w odmianach (*Sambucus nigra*, *Sambucus nigra* 'Gerda', 'Black Lace'). Na skraju polany niewielkie grupy zimozielonych drzew sosny czarnej.

Kompozycja zieleni: swobodna, liniowo tylko elementy zieleni odtwarzane w ramach rewaloryzacji; duże grupy krzewów (remizy dla ptaków); na obrzeżach polany w grupach zimozielone drzewa.

8.1.4. [2] Ścieżka Spacerowa Eugeniusza Romera

PROMENADA SPACEROWA

▪ Proponowane funkcje dominujące

Wypoczynek aktywny i bierny: spacer, bieganie, jazda na rowerze, odpoczynek w zieleni. Funkcja komunikacyjna – łącznik pomiędzy Al. Hallera a terenami nad rzeką Ślężą i osiedlem Oporów.

▪ Elementy do likwidacji / demontażu / rozbiórki

- psia toaleta
- barierki na mostkach
- słupki ograniczające wejścia / wjazdy
- płyty betonowe na ścieżce w części południowej oraz płyty zgromadzone przy ścieżce

▪ Elementy do przebudowy / remontu

- barierki na mostkach
- strefy wejściowe
- istniejące przepusty na Grabiszycy i rowach melioracyjnych

▪ Elementy do wprowadzenia

- WC
- ławki
- kosze
- tablica informacyjna (w strefie wejściowej od strony ul. Hallera)
- poidelka dla biegaczy
- słupki ograniczające wjazd do parku
- urządzenia na placu zabaw (wariant I)
- listwy ograniczające wejście na trawnik (wejściowe od strony al. Hallera)

Elementy wyposażenia placu zabaw (dla dzieci w wieku 1-3). Temat placu zabaw: komunikacja – pociągi.

- huśtawka podwójna (ważka) 1 szt.
- tablice aktywności np. dopasowywanie kształtów, tworzenie zwierząt 2 szt.
- zestaw fabryka piasku (w miejscu obecnej piaskownicy)
- zestaw tematyczny np. pociąg – lokomotywa 1 szt., wagonik 1 szt.

Plac zabaw proponowany jest w jednym z wariantów zagospodarowania terenu (wariant I). Estetyka urządzeń wysokiej jakości, kolorystyka spójna, jednorodna. Nawierzchnia piaszczysta, na fragmentach poliuretanowa.

Nie przewiduje się wysokich konstrukcji wspinaczkowych z uwagi na konieczność wkomponowania placu zabaw w krajobraz ścieżki E. Romera (niezasłanianie widoku w głąb).

W wariantcie II przestrzeń obecnego placu zabaw zostaje zaaranżowana jako strefa placu wypoczynkowego z zielenią niską i elementem rzeźbiarskim.

▪ **Oświetlenie**

Oświetlenie głównej alei spacerowej – lampy typu Isla LED firmy Schröder.

▪ **Instalacje**

Instalacja wod-kan i elektroenergetyczna do WC.

▪ **Elementy zieleni**

Strefa drzewostanów o swobodnej kompozycji

Skład gatunkowy: duże ozdobne krzewy, gatunki o intensywnie przebarwiających się liściach w okresie jesieni, m.in. klon ginnala, klon tatarski, oczary, parrotia, o ozdobnych kwiatach lilaki (grupy od strony zabudowy). Rośliny zielne ozdobne w okresie wiosny i lata, byliny (cebule, bulwy, kłącza) np. śnieżyczka przebiśnieg, tulipany, żonkile, czosnki, zimowity (wzdłuż ścieżki spacerowej od strony dawnych cmentarzy), paprocie: pióropusznik strusi. Odtwarzanie drzewostanu zgodnie z istniejącym składem gatunkowym i charakterem poszczególnych drzewostanów np. części środkowej odtwarzanie zimozielonych grup ze świerka pospolitego, z domieszką jodły pospolitej.

Kompozycja: od strony osiedla mieszkaniowego rozbudowa struktury warstwowej; od strony dawnych cmentarzy rozbudowa runa (zachowanie dominującej warstwy wysokich drzew), zachowanie wglądu do wnętrza parku od strony ścieżki spacerowej.

8.1.5. [3] Park Modernistyczny (Park Górka Skarbowców)

PARK OSIEDLOWY

▪ **Proponowane funkcje dominujące**

Wypoczynek aktywny i bierny: spacer, bieganie (ważny odcinek trasy biegowej), jazda na rowerze, odpoczynek w zieleni, jazda na sankach w zimie.

▪ **Elementy do likwidacji / demontażu / rozbiórki**

- barierki na mostkach
- słupki ograniczające wejścia / wjazdy
- kosz – element boiska do koszykówki
- urządzenia ścieżki zdrowia

▪ **Elementy do przebudowy**

- strefy wejściowe (przede wszystkim strefy od ul. Raclawickiej)

▪ **Elementy do remontu**

- istniejące przepusty na Grabiszycy i rowach melioracyjnych
- bramki piłkarskie

– tor saneczkowy

▪ **Elementy do wprowadzenia**

- ławki, ławy / siedziska
- kosze na śmieci
- tablica informacyjna (w strefie wejściowej od ul. Raławickiej)
- słupki ograniczające wjazd do parku
- listwy ograniczające wejście na trawnik (w strefach wejściowych)
- murki kamienne niskie (nad przepustem na Grabiszynce)
- bariery żeliwne (mostki na Grabiszynce) od strony ul. Odkrywców i Ojca Beyzyma
- plac zabaw dla dzieci starszych (poza terenem wpisanym do rejestru zabytków, jako rozbudowa istniejącego placu zabaw dla dzieci młodszych)
- siłownia / urządzenia go gimnastki (w miejscu obecnego boiska do koszykówki)

UWAGA:

Elementy wyposażenia takie jak siłownia i plac zabaw dla dzieci starszych zostały w trakcie opracowania niniejszego opracowania objęte odrębnymi projektami i znajdują się w fazie realizacji (program WBO 2016 – Załącznik nr 7). Siłownia lokalizowana jest w pobliżu obecnego boiska do koszykówki, plac zabaw po prawej stronie ścieżki, w pobliżu wejścia (W24) przy ul. Raławickiej.

Istniejący w tej strefie (poza obszarem wpisanym do rejestru) plac zabaw dla dzieci młodszych został również zrealizowany w ramach programu WBO 2016.

▪ **Instalacje wodno – kanalizacyjne**

- przyłącze wod.-kan. do poidłek dla biegaczy

▪ **Oświetlenie**

- oświetlenie wybranych ścieżek – proponowane lampy typu Isla LED firmy Schröder.

▪ **Elementy zieleni**

Strefa drzewostanów o charakterze leśnym.

Strefa drzewostanów zimozielonych (górnica saneczkowa).

Skład gatunkowy: w części zachodniej głównie rośliny zielne, charakterystyczne dla runa drzewostanów leśnych: buczyna, grąd, dąbrowa, łęg olszowy (m.in. Konwalia majowa (*Convallaria majalis*), Gwiazdnica wielkokwiatowa (*Stellaria holostea*), Ziarnopłon wiosenny (*Ficaria verna*), Złocień żółty (*Gagea lutea*), Zawilec gajowy (*Anemone nemorosa*), Miłek wiosenny (*Adonis vernalis*), Śnieżyczka przebiśnieg (*Galanthus nivalis*), Jasnota plamista (*Lamium maculatum*), Kopytnik europejski (*Asarum europaeum*), Dąbrówka rozłogowa (*Ajuga reptans*), Czosnek niedźwiedzi (*Allium ursinum*), Kuklik zwisyły (*Geum rivale*), Pióropusznik strusi (*Matteucia struthiopteris*), Gwiazdnica gajowa (*Stellaria nemorum*), Kokorycz pusta (*Corydalis cava*), Cebulica trójlistna (*Scilla kladnii*), Przyłaszczka pospolita (*Hepatica nobilis*),

Dzwonek pokrzywolistny (*Campanula trachelium*) ponadto Fiołek wonny (*Viola odorata*), Zawilec żółty (*Anemone ranunculoides*), Ciemiernik (*Helleborus sp.*), Miodunka ćma (*Pulmonaria obscura*), Parzydło leśne (*Aruncus dioicus*), Kosmatka gajowa (*Luzula luzuloides*), Pierwiosnek wyniosły (*Primula elatior*)

W części wschodniej odtwarzanie historycznych grup zimozielonych drzewostanów: daglezje (*Pseudotsuga menziesii*), sosny czarne (*Pinus nigra*), sosny pospolite (*Pinus sylvestris*), w otoczeniu polany krzewy, głównie głogi od strony północnej, derenie od strony południowej; pojedyncze drzewa owocowe – grusze, jabłonie.

Kompozycja zieleni: bezwzględne zachowanie otwartych rozległych przestrzeni (polan), z obwodowo rozmieszczonymi drzewostanami. Na fragmentach z warstwą dominującą wysokich drzew i runa, z rozbudowaną strukturą warstwową tylko w części wschodniej parku od strony ogródków działkowych.

8.1.6. [4] Dawne Ogrodnictwo Miejskie

OGRODY WRAŻEŃ

▪ Proponowane funkcje dominujące

Wypoczynek bierny, kultura, edukacja, oddziaływanie na zmysły – ogrody tematyczne, zabawa dla dzieci.

▪ Elementy do rozbiórki

- obiekty budowlane szklarni (wybranych), cieplarni, hal magazynowych
- nawierzchnie betonowe (wylewane i z płyt betonowych)
- ogrodzenia

▪ Elementy do remontu / przebudowy

- budynek dawnego ogrodnictwa miejskiego Grabiszyńska 333a

UWAGA: obiekt w gminnej ewidencji zabytków miasta Wrocławia, przebudowa i nowe przeznaczenie wymagają wytycznych konserwatorskich MKZ

▪ Elementy do odtworzenia

- niektóre z historycznych szklarni.

▪ Elementy do wprowadzenia

- ławki, kosze, leżaki (wariant 1 / wariant 2)
- schody i podest (scena) w strefie amfiteatru (wariant 1 / wariant 2)
- plac wejściowy od strony ul. Grabiszyńskiej (wariant 1 / wariant 2)
- pawilony parkowe (wariant 1 / wariant 2)
- plac zabaw (wariant 1 / wariant 2)
- elementy stalowych trejaży z roślinami pnącymi (wariant 1)
- ogrody tematyczne w formie rabat o różnej wysokości (wariant 1 / wariant 2)
- pergole z formą ażurowych stalowych ścian z motywami roślinnymi i zwierzęcymi (wariant 2)

– obiekty kubaturowe w strefie rozbudowy istniejącego historycznego budynku dawnego ogrodnictwa UWAGA: charakter, forma stylistyczna wymaga wytycznych konserwatorskich MKZ (wariant 2)

Proponowany plac zabaw to plac tematyczny zawierający różne strefy:

Strefa muzyki – urządzenia muzyczne (komplet min. 6 szt.)

Strefa aktywności umysłowej – tablice aktywności (min. 6 szt.)

Strefa śmiechu – lustra śmiechu (min. 3 szt.)

▪ Elementy wodne

– elementy wodne w strefie wejściowej (wariant 1)

– element wodny w formie płytkiego zbiornika w technologii umożliwiającej wykorzystanie w okresie zimy na lodowisko (wariant 2)

– ogrody deszczowe

▪ Oświetlenie

– wysokie latarnie tylko w strefie placu wejściowego i wzdłuż wybranych ścieżek

– niskie adekwatne do charakteru poszczególnych ogrodów tematycznych

▪ Instalacje wodno – kanalizacyjna

– elementy wodne w strefie wejściowej (wariant 1)

– element wodny w formie płytkiego zbiornika w technologii umożliwiającej wykorzystanie w okresie zimy na lodowisko (wariant 2)

▪ Elementy zieleni

Strefa ogrodów tematycznych. Kolekcje roślin ozdobnych, użytkowych.

Skład gatunkowy: strefy roślin sezonowych, zielnych wieloletnich (o określonych barwach), kolekcja lilii wodnych, strefa zbóż (pszenica, żyto, owies, jęczmień); drzewa i krzewy rodzime – strefa roślin leśnych.

Byliny o kwiatach białych: np. Krwawnik 'Credo' (*Achillea 'Credo'*), Zawilec gajowy (*Anemone nemorosa*), Gęsiówka kaukaska (*Arabis caucasica*), Gęsiówka kaukaska (*Arabis caucasica*), Parzydło leśne (*Aruncus dioicus*), Jeżówka purpurowa (*Echinacea purpurea 'Alba'*); Byliny o kwiatach różowych: np. Tawułka chińska (*Astilbe chinensis 'Pumila'*), Serduszka okazała (*Dicentra spectabilis*), Jeżówka purpurowa (*Echinacea purpurea*), Liatra kłosowa (*Liatris spicata*), Sasanka zwyczajna (*Pulsatilla vulgaris 'Pink Shades'*), Byliny o kwiatach żółtych i pomarańczowych: np. Smagliczka skalna (*Aurinia saxatilis*), Wiesiołek krzewiasty (*Oenothera fruticosa*), Pełnik chiński (*Trollius chinensis*); Rośliny pożyteczne dla owadów: np. Bluszcz kurdybanek (*Glechoma hederacea*), Jeżówka purpurowa (*Echinacea purpurea*), Kuklik zwisty (*Geum rivale*), Liatra kłosowa (*Liatris spicata*), Lnica purpurowa (*Linaria purpurea*), Łubin ogrodowy (*Lupinus hybridus*), Macierzanka piaskowa (*Thymus serpyllum*), Miodunka plamista (*Pulmonaria officinalis*), Parzydło leśne (*Aruncus sylvestris*), Przetacznik kłosowy (*Veronica*

spicata), Sasanka zwyczajna (*Anemone pulsatilla*). Rośliny aromatyczne: np. Ciemiernik wonny (*Helleborus odorus*), Cząber górski (*Satureja montana*), Fiołek wonny (*Viola odorata*), Goździk pierzasty (*Dianthus plumarius*), Groszek pachnący (*Lathyrus odoratus*), Hyzop lekarski (*Hyssopus officinalis*), Lak pospolity (*Cheiranthus cheiri*), Lawenda lekarska (*Lavandula officinalis*), Lawenda wąskolistna (*Lavandula officinalis*), Lebiodka pospolita (*Origanum vulgare*), Lewkonia letnia (maciejka) (*Matthiola incana*), Perowskia (*Perovskia abrotanoides*), Piwonia lekarska (*Peonia officinalis hybriden*), Rumian szlachetny (*Anthemis nobilis*), Ruta zwyczajna (*Ruta graveolens*), Szałwia lekarska (*Salvia officinalis*), Ubiorek gorzki (*Iberis umbellata*).

Kompozycja zieleni: otwarte przestrzenie trawników z punktowo rozmieszczonymi okazami dużych drzew (solitery), centralnie usytuowane partery kwiatowe (ze względów dekoracyjnych konieczne jest łączenie form zimozielonych krzewów z bylinami), swobodna kompozycja zieleni wysokiej o dużym zagęszczeniu od strony drzewostanów parkowych i o mniejszym w części centralnej.

8.1.7. [5] Tereny spacerowe nad rzeką Ślężą

Pole golfowe

▪ Proponowane funkcje dominujące

Utrzymanie funkcji rekreacyjnej terenu.

▪ Elementy do rozbiórki / przebudowy

- obiekty techniczne (wiaty, kontenery, namioty)
- nawierzchnie mineralne

▪ Elementy do wprowadzenia

- wprowadzenie ogrodzenia z metalowej siatki (wariant 1) / drewniane w kolorze białym, w nowoczesnej stylistyce (wariant 2)
- wprowadzenie nowoczesnych wiat z zadaszeniem z białej membrany rozpiętej na stalowej konstrukcji lub stalowo-ciężkowej
- wprowadzenie podestów drewnianych
- wprowadzenie stolików i krzeseł drewnianych lub ażurowych z prętów stalowych w białej lub grafitowej kolorystyce.

UWAGA: Konieczna spójna, nowoczesna, wysokiej jakości estetyka proponowanych obiektów i elementów małej architektury.

Ogrody działkowe i tereny nadrzeczne – EKOPARK

▪ Proponowane funkcje dominujące

Funkcja rekreacji czynnej: boiska sportowe, place zabaw;

Funkcja ekologiczna: obszar bioretencji

▪ **Elementy do likwidacji / demontażu / rozbiórki**

- ogrodzenia ogródków działkowych na fragmentach

▪ **Elementy do renowacji / remontu / przebudowy**

- ogrodzenia ogródków działkowych na fragmentach

▪ **Elementy do wprowadzenia**

- boisko sportowe do gry w piłkę nożną o nawierzchni trawiastej
- boisko sportowe do gry w koszykówkę z nawierzchni poliuretanowej
- boisko do gry w siatkówkę plażową (2 boiska)
- Skate Park, tor BMX
- pomosty drewniane z leżakami
- plac zabaw o nawierzchni z piasku
- hamaki w strefie sadu
- plac wypoczynkowy z nawierzchni mineralno-żywiczej i siedziskami
- zaplecze techniczne z toaletą
- ławki (2 rodzaje)
- kosze na śmieci

Na terenie dopuszcza się nowoczesną stylistykę ławek i koszy na śmieci, odmienną niż w pozostałych, historycznych strefach parku.

Plac zabaw dla dzieci w wieku 1-3, 4-8, 8-14 lat. Poszczególne strefy placów zabaw powinny być rozdzielone kompozycją zieleni i otwartymi powierzchniami trawników. Zabawki pogrupowane tematycznie (wspinaczka, huśtanie, zabawa piaskiem i wodą).

Proponowane wyposażenie:

- zestawy do zabawy piaskiem i wodą min. 3 szt. oraz ukształtowanie terenu pozwalające na swobodną i kreatywną zabawę
- zjeżdżalnie na skarpie (otwarta, tunel i szeroka) min. 3 szt.
- zestaw huśtawek dla dzieci starszych (huśtawki ustawione na obwodzie wieloboku) 1 szt.
- huśtawki dla dzieci młodszych (w tym min. huśtawki z zabezpieczeniami) 2 szt.
- huśtawka bocianie gniazdo / kosz (możliwe huśtanie 2 os. jednocześnie) 1 szt.
- karuzela (mała, duża) 2 szt.
- zestaw wspinaczkowy min. 1 szt.
- ścieżka sprawnościowa linowa 1 szt.
- zjazd linowy (duży) 1 szt.

Zaproponowane elementy powinny posiadać odmienną stylistykę niż elementy w pozostałych strefach parku. Z uwagi na wielkość terenu urządzenia tej strefy mogą być największych rozmiarów. Autorzy opracowania proponują w strefie nad rzeką i strefie rodzinnej zabawę piaskiem i wodą – przede wszystkim z uwagi na ogromną popularność tego typu zabawy wśród dzieci i jej kreatywny wymiar, na obu terenach strefa ta może być wykonana w innej konwencji i odmiennej skali.

▪ Instalacje wodno – kanalizacyjna

- ogród deszczowy dno nieprzepuszczalne
- ogród deszczowy dno przepuszczalne

UWAGA: Po wykonaniu badań gruntowych na etapie projektu budowlanego należy podjąć decyzję o typie urządzeń bioretencji oraz konieczności ich podłączenia do podziemnej sieci wod-kan.

- przyłączy do placu zabaw (strefa zabawy piaskiem i wodą)
- przyłączy do budynku zaplecza sportowego

▪ Instalacje elektryczne i oświetlenie

- posadzkowe w formie listwy typu LED wbudowanej w krawędź głównej promenady spacerowej (uwaga element nie jest ujęty w części graficznej)
- latarnie hybrydowe w otoczeniu boisk sportowych.
- przyłączy do budynku zaplecza sportowego

▪ Elementy zieleni

Strefa gatunków rodzimych.

Skład gatunkowy: gatunki rodzime i ich odmiany; szpalery lip szerokolistnych (*Tilia platyphyllos*), grupy olsz czarnych (*Alnus glutinosa*), pojedyncze dęby szypułkowe (*Quercus robur*), pojedyncze wiązy szypułkowe (*Ulmus laevis*). W otoczeniu ogrodów działkowych drzewa owocowe (sad); wprowadzenie mieszanki łąk kwietnych na otwartej przestrzeni np. na fragmentach suchych - dzwonek rozpięchły (*Campanula patula*), dzwonek okrągłolistny (*Campanula rotundifolia*), smółka pospolita (*Viscaria vulgaris*), komonica zwyczajna (*Lotus corniculatus*), drzączka średnia (*Briza media*), wiechlina łąkowa (*Poa pratensis*); w miejscach wilgotnych - kozłek lekarski (*Valeriana officinalis*), niezapominajka błotna (*Myosostis palustris*), żywokost lekarski (*Symphytum officinale*), wierzbowica kosmata (*Epilobium hirstum*), kuklik zwisty (*Geum rivale*), krwiściąg lekarski (*Sanguisorba officinalis*), bodziszek błotny (*Geranium palustre*), bodziszek łąkowy (*Geranium pratense*), jaskier ostry (*Ranunculus acer*), kniec błotna (*Caltha palustris*), firletka poszarpana (*Lychnis flos-cuculi*), koniczyna biała (*Trifolium repens*) inne koniczyny, wyczyniec łąkowy (*Alopecurus pratensis*).

Uwaga: na etapie projektu wykonawczego należy sprawdzić dostępność na rynku.

Kompozycja: liniowo tylko od strony głównej ulicy Odkrywców oraz głównej ścieżki spacerowej (przedłużenie drogi osiedlowej); swobodna kompozycja zieleni parkowej, o zróżnicowanej strukturze warstwowej miękko otaczająca obiekty sportowe i place zabaw; **zachowanie otwartych przestrzeni łąk nadrzecznych !** – priorytet obecnie zanikający element przestrzeni miasta.

9. Podsumowanie

- Dalsze etapy prac projektowych powinny być poprzedzone wykonaniem szczegółowej inwentaryzacji dendrologicznej.
- Prace projektowe i realizacyjne powinny być prowadzone na najwyższym poziomie sztuki konserwatorskiej, z poszanowaniem walorów historycznych i cech charakterystycznych poszczególnych obszarów.
- Historyczne i współcześnie włączone w obszar opracowania tereny, powinny w efekcie prowadzonych prac stworzyć spójny kompleks funkcjonalno-przestrzenny o odmiennych strefach tematycznych, różniących się kompozycją zieleni, intensywnością, formami zagospodarowania oraz wyposażeniem.
- Priorytetem w zakresie działań realizacyjnych powinno być wykonanie nawierzchni ścieżek, szczególnie w obszarach wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w ewidencji. Nadanie formalnych ram ciągom komunikacyjnym ograniczy silne niszczenie terenu parku, obecnie obserwowane na skutek niekontrolowanego poruszania się użytkowników terenu.
- Za konieczne uważa się przebudowę stref wejściowych w celu ich uczytelnienia w kompozycji przestrzennej parku. Do najważniejszych należą: strefy wejściowe od strony al. Gen. J. Hallera, ul. Grabiszyńskiej oraz ul. Raławickiej.
- Kolejne działania powinny obejmować rekultywację zniszczonej struktury gleby (strefy nieformalnych przejść, skrzyżowań alejek) w celu poprawienia warunków glebowych dla prawidłowego rozwoju i ochrony istniejących drzew.
- Wprowadzenie oświetlenia w celu wydłużenia czasu korzystania z parku przez użytkowników terenu oraz podniesienia bezpieczeństwa. Ze względu na walory przyrodnicze terenu oświetlenie ścieżek należy ograniczyć tylko do głównych alejek spacerowych.
- Działaniem istotnym podporządkowanym zwiększeniu liczby użytkowników jest rozbudowa programu użytkowego. Z uwagi na istniejące wyposażenie parku, działania te należy rozpocząć od STREFY RODZINNEJ (Park Grabiszyński – część południowa dawnych cmentarzy). Działaniem naprawczym od strony restauratorskiej powinno być przeniesienie elementów ścieżki zdrowia w obrębie PARKU GÓRKA SKARBOWCÓW.
- Pozostałe założenie projektowe można realizować sukcesywnie, z uwzględnieniem etapowania zarówno prac pielęgnacyjnych, jak i związanych z rozbudową składu gatunkowego.
- Zalecane jest prowadzenie prac kompleksowo w obrębie całej stref.
- Z uwagi na koszty realizacji najdroższym przedsięwzięciem jest realizacja OGRODÓW WRAŻEŃ.

- W zakresie pielęgnacji i utrzymania konieczna jest zmiana zakresu i jakości prowadzonych prac. Zabiegi pielęgnacyjne krzewów powinny mieć na celu utrzymanie naturalnego pokroju danego gatunku ! Nie należy wprowadzać zieleni wysokiej oraz niskiej na polany parkowe szczególnie w Parku Górka Skarbowców.
- Prace porządkowe powinny uwzględniać pozostawienie stref z liśćmi i połamanymi gałązkami z uwagi na ich wartość biocenotyczną (znaczenie dla ptaków i owadów), szczególnie w okresie wiosny (budowa gniazd). Istotne jest również pozostawianie zamierających drzew w celu zwiększenia wartości biocenotycznej parku. Typowanie okazów do pozostawienia powinno być poprzedzone analizą poruszania się użytkowników i ich bezpieczeństwem.